

HELIKON

1/2003

Sisällys

HELSINGIN YLIOPISTON
HUMANISTISEN TIEDEKUNNAN
KIRJASTO

Pääkirjoitus

Mika Hakkarainen

Knossos ja Pylos mullistivat maailmaa

50 vuotta sitten

Martti Leiwo

Kipsiin kopioidut ihanteet

Pekka Matilainen

Voiko uutta antiikin kirjallisuutta vielä löytää

Tiina Purola

Helsingin yliopiston kaivausprojekti Pompejissa

Paavo Castrén

Ateena pohjia myöten

Maija ja Liisa Ahtee

Kolumni

Päivi Setälä

Lehdet & kirjat

Toimitus

Uutisia & tapahtumia

Koonnut Marja Vierros

Kansi:

Marcus Lucretiuksen talo Pompejissa, kuva: Tiina Tuukkanen.

Kirjoittajat:

Mika Hakkarainen, FL, Helsingin yliopisto.

Martti Leiwo, yliopistolehtori, Helsingin yliopisto.

Tiina Purola, FL, Helsingin yliopisto.

Pekka Matilainen, toimittaja.

Paavo Castrén, professori, Helsingin yliopisto.

Maija ja Liisa Ahtee, Suomen Ateenan-instituutin ystäviä.

Päivi Setälä, professori, Helsingin yliopisto.

Helikon 1/2003

1 Suomen Ateenan-instituutin ystävät ry:n jäsenlehti

2 Päätoimittaja Huvudredaktör

Mika Hakkarainen

puh. (09) 191 24511

mika.hakkarainen@helsinki.fi

Klassillisen filologian laitos

PL 4 (Vuorikatu 3A),

00014 Helsingin yliopisto

fax (09) 191 22161

6

10

14

18

21

22

23

Toimittajat Redaktörer

Martti Leiwo

puh.(09) 191 22016

martti.leiwo@helsinki.fi

Marja Vierros

puh. (09) 191 22785

marja.vierros@helsinki.fi

Vesa Vahtikari (taitto)

vesa.vahtikari@Helsinki.fi

Toimituskunta Redaktionsråd

Mika Hakkarainen

Martti Leiwo

Pekka Matilainen

Timo Tuomi

Marja Vierros

ISSN 0785-2703

Suomen Ateenan-instituutin ystävät ry

Sihteeri Päivi Lammi

puh. 0400 853 550

paivi.m.lammi@helsinki.fi

Medlemsblad

Finlands Aten-instituts vänner r.f.

Sekreterare Päivi Lammi

Kun ennen tuntematon kirjoitusjärjestelmä lopulta kyetään lukemaan, niin tutkijoiden odotukset ovat ymmärrettävästi korkealla. 50 vuotta sitten onnistuttiin tulkitsemaan minolaisen kulttuurin lineaari B, josta Martti Leiwo kertoo artikkelissaan. Hämmästys oli suuri, kun kieli paljastui muinaiskreikaksi, vaikka odotukset olivat jotain muuta, esim. etruskia. Pettymystäkin oli varmaan ilmassa kun kävi ilmi, että tekstit käsittelevät tylsää taloushistoriaa, palatsiomaisuuden luetteloita.

Halvemmaksi kuin arkeologisilla kaivauksilla papyrusten esiinkaivaminen tulisi kaivamalla eurooppalaisissa museoissa. Tiina Purola kertoo kuinka italialaiset papyrologit ovat löytäneet Milanon yliopiston kokoelmiin kuuluvasta kartongista pellalaisen Poseidippoksen epigrammikokoelman. Perinteisesti papyrologiaa arvostellaan juuri yllämainittujen tylsien omaisuusluetteloiden kaltaisten löytöjen tutkimisesta, mutta on syytä muistaa, että papyruksella on voinut säilyä melkein mitä tahansa. Ennen tuntematon antiikin kirjallisuus voi tuskin jättää ketään täysin kylmäksi.

Antiikin kulttuurin ei-kirjalliseen perintöön päästiin näillä raukoilla rajoilla tutustumaan 1840-luvulla, kun Helsingin yliopistoon hankittiin kokoelma kipsikopioita kuuluisista antiikin marmoriveistoksista, ja winkelmanilainen marmorinvalkea antiikkikäsitys välittyi Suomeenkin. Kokoelmaa ovat ihmetelleet jo useat opiskelijasukupolvet yliopiston päärakennuksen aulassa, mukaanluettuna allekirjoittanutkin. Pekka Matilainen kertoo sen taustoista. Marmorinvalkea antiikkikäsitys jätti Helsingin katukuvaan lähtemättömän vaikutuksen reilut sata vuotta kokoelman hankinnan jälkeen. Eräs arkkitehti kun yritti toteuttaa Winkelmanin ajamaa periaatetta antiikin jäljittelemisestä, kaupunkikuvan ja veronmaksajan kauhuksi.

Suomalainen klassinen arkeologia toimii nykyisin varsin vireästi Välimeren alueella. Paavo Castrén esittelee Helikonille johtamaansa Pompeijin keskustan kortteli IX,3 tutkimusta, joka jäi 150 vuotta sitten arkeologeilta tekemättä kun alue kaivettiin esiin. Toivottavasti jonain päivänä lähitulevaisuudessa löytyvät myös rahat klassillisen arkeologian yliopistolliseen oppituoliin.

**Mika Hakkarainen,
päätoimittaja**

Knossos ja Pylos mullistivat maailmaa 50 vuotta sitten

Monet pikkupojat ja pikkutyötöt rakentelevat omia salakielisiä ollessaan tietyssä iässä, teini-iän alkuvaiheissa. Tällaiset salakielet voivat saada jopa omat kirjoitusjärjestelmänsäkin, mikäli tekijät ovat riittävän innostuneita ja kunnianhimoisia. Isojen poikien leikeissä salakielillä on aina ollut oma tehtävänsä ja kun leikit muuttuvat todeksi, salakielten purkaminen on yksi keskeisiä ongelmia. Tähän työhön käytettiin esimerkiksi maailmansotien aikana paljon kielitieteilijöitä.

Teksti:

Martti Leiwo

Ihminen onnistuu yleensä selvittämään monimutkaisetkin järjestelmät, jos on olemassa joku kiinne kohta. Tällä hetkellä länsimaaisia tutkijoita askarruttaa ehkä eniten Kreetan varhaisen kirjoituksen, niin sanotun lineaari A:n ratkaiseminen. Ehdotuksia on pilvin pimein, mutta yleisesti katsotaan, ettei asiassa päästä eteenpäin, koska kunnollista kiinnekohtaa ei ole. Monet muut kirjoitukset ovat kuitenkin ratkenneet. Näistä lineaari B ratkesi viisikymmentä vuotta sitten. Sitä sietää juhlistaa pienellä jutulla. Miten lineaari B ratkesi?

Minkälaisia kirjoitusjärjestelmiä on olemassa?

Kun Michael Ventris (1922-1956) alkoi työskennellä lineaari B:n parissa, maailman erilaisista kirjoitusjärjestelmistä tiedettiin jo paljon, mutta Ventrisillä ei ollut mitään konkreettista, mihin tukeutua. Oli vain tieto monista eri mahdollisuuksista. Niitä olikin paljon.

Kun ihmiskunta alkoi järjestäytyä kaupunkimaisiin yhteisöihin, syntyi tarve merkitä yhteisön hallitsijan tai yhteisön jäsenten omaisuus, tuoda

julki omistusoikeus johonkin esineeseen. Luontevin tapa tällaisten tietojen antamiseksi oli piirtää kuva. Kaikkein varhaisimmat kirjoitusjärjestelmät koostuvatkin kuvista, piktogrammeista. Piktogrammit erottautuivat varsinaisesta maalauksesta ja piirtämisestä hyvin nopeasti. Oli nimittäin äärettömän tärkeää piirtää merkki aina samalla tavalla, jotta sekaannuksen mahdollisuus olisi pieni. Luovuus tällä saralla oli vain pahaksi. Piktogrammeilla ei voinut kuvata mitään muuta kuin tunnistettavia esineitä, siis substantiiveja. Kun ruukku tai talo kuvattiin aina samalla tavalla, alkoi syntyä konventioita, jotka helpottivat ymmärtämistä, mutta ilmaisu oli edelleen hyvin rajoittunutta. Meidän aikaamme asti ei olekaan säilynyt yhtään puhtaasti piktografista kirjoitusjärjestelmää.

Seuraava vaihe syntyi, kun joku älysi laajentaa merkkejä esineistä käsitteisiin ja ideoihin. Tällaisilla ideogrammeilla voitiin ilmaista esineiden lisäksi myös toimintoja ja jopa asiantiloja, kuten nukkumista, kuolemista tai vaikkapa viheriöimistä. Ideografinen kirjoitusjärjestelmä tekee mahdolliseksi ymmärtää kirjoitusta, vaikka kieli sinänsä olisi aivan erilaista. Kiinalaiset ymmärtävät ideogrammit samalla tavalla kuin

Lineaari B -taulu Knossoksen palatsista n. 1375 e.a.a.
Iraklionin arkeologinen museo.

amat ideogrammit lainanneet japanilaiset ja korealaiset, mutta puhutun kielen kanssa niillä ei ole mitään tekemistä. Myös me aakkoskirjoitusta käyttävät olemme ottaneet joukon ideogrammeja käyttöömmme. Me kaikki ymmärrämme numeromerkkimme samalla tavalla, vaikka numeroiden nimitys olisi mikä tahansa. Japanilaiset, unkarilaiset, kreikkalaiset ja suomalaiset ymmärtävät lausekkeen $2+2=4$ samalla tavalla, mutta jos heidän pitäisi sanoa se, siirrymme puhutun kielen pariin ja kieliä taitamaton ei enää ymmärrä sanaakaan.

Monimutkaisuus lisääntyy

Seuraava kehitysvaihe muutti asioita ratkaisevasti. Joku alkoi hermostua aikaisempien järjestelmien jäykkyyteen ja alkoi kuvata merkeillä sanoja. Tämä johti siihen, että sanan kuvaus oli sidoksissa kielen ääntämiseen. Yhtä merkkiä vastasi yksi puhuttu sana juuri siinä tietyssä kielessä (esim. sumeri). Näitä merkkejä kutsutaan logogrammeiksi. Lopulta logogrammitkaan eivät enää riittäneet, vaan alettiin kuvata myös yksittäisiä äänteitä eli fooneja. Näitä merkkejä

voidaan kutsua fonogrammeiksi. Järjestelmässä yksi merkki vastaa yhtä foneettista yksikköä, äännettä. Esimerkiksi Akkadin sotilasmahti alkoi käyttää tällaista kirjoitusta. Kannattaa pitää mielessä, että myös kaikki aikaisemmat tavat olivat edelleen käytössä, joten henkilö, joka osasi kirjoittaa, oli erittäin arvostettu. Kirjoittamisen oppiminen oli pitkän harjoituksen tulosta ja kirjoittajan valta oli suuri.

Lopulta kirjoitusta hämmennettiin vielä ottamalla käyttöön tavujen merkitseminen yhdellä merkillä, niin sanottu syllabaari. Koska kirjoitusjärjestelmiä käyttäneet mahdit olivat tuhansia vuosia vanhoja, perinteen voima oli mahtava eikä mitään aikaisempaa voinut jättää käytöstä pois. Hyvä esimerkki tällaisesta kaikenkattavasta kirjoittamisesta on egypti, jossa vaikkapa nimi Tutankhamun kirjoitetaan seuraavasti: T (leipäkakku=fonogrammi) W (viiriäinen=fonogrammi) T (leipäkakku) Ankh (elämän symboli eli ankh-risti=ideogrammi) MN (pelilauta=tavu).

Lineaari B -tekstien löytäminen

Brittiläinen arkeologi **Arthur Evans** alkoi vuonna 1900 kaivaukset Kreetalla oikeastaan Heinrich Schliemannin sensaatiomaisten Troijan löytöjen inspiroimana. Knossoksen kaivauksissa löytyi pian todisteita korkeakulttuurista, jolle Evans antoi nimen minolainen kulttuuri Kreetan myyttisen Minos-kuninkaan mukaan. Minolaiset olivat kirjoitustaitoista väkeä ja Evans löysi pian tulipalossa kovettuneita savitauluja, jotka sisälsivät kirjoitusta, jonka hän nimesi lineaari B:ksi erotukseksi aikaisemmasta, mutta selvästi sukulaistyylyisestä kirjoituksesta, jota hän kutsui lineaari A:ksi. Evans ei milloinkaan julkaissut löytämiään savitauluja, mutta hänen piintynyt ennakkoluulonsa niiden kielestä haittasi tulkintayrityksiä yli 50 vuotta. Evans oli nimittäin varma, että kieli oli "minosta", aikaisemmin tuntematonta kieltä. Kuitenkin vuonna 1939 amerikkalainen arkeologi **Carl Blegen** löysi eteläisessä Kreikassa suorittamissaan kaivauksissa väkivaltaisesti poltetun suuren palatsin rauniot. Tämän palatsin raunioista löytyi runsaasti savitauluja, joiden kirjoitus oli samaa kuin Knossoksessa. Kaupunki ristittiin jo tässä vaiheessa Pylokseksi, ja Evans oli varma siitä, että

taulut osoittivat Knossoksen hallinneen myös manner-Kreikkaa.

Taulujen editointi ja tutkimus jouduttiin kuitenkin siirtämään tulevaisuuteen toisen maailmansodan puhkeamisen vuoksi. Sotaa edeltävään vaiheeseen liittyy kuitenkin jo ensimmäinen havainto Michael Ventrisistä. Kerrotaan, että 14-vuotias Ventris oli katsomassa luokkatovereidensa kanssa minolaisen ja kreikkalaisen taiteen näyttelyä Lontoossa. Näyttelyssä oli myös Sir Arthus Evans. Nuori Ventris meni tämän luokse ja kysyi kohteliaasti: "Oliko niin, että taulujen kirjoitusta ei ole selvitetty?"

Sota ei onneksi tuhonnut tätä kulttuuri-perintöä, vaan Knossoksen ja Pyloksen savitaulut säilyivät myös sodan yli ja tutkimus alkoi jälleen vilkkaasti sodan päätyttyä.

Tällöin Carl Blegenin oppilas **Emmet Bennet** julkaisi piirrettyjä näköiskuvia tauluista ja onnistui ratkaisemaan niissä olevan numerailijärjestelmän. Bennetin huomio auttoi selvitystyön alkamisessa ja hän ja Ventris ryhtyivät kirjeenvaihtoon. Ventris oli tällä välin valmistunut arkkitehdiksi, mutta jätti vuonna 1952 työnsä ja alkoi ratkaista kokopäiväisesti lineaari B:n ongelmaa. Hän oli jo tulkinut kirjoituksen tavukirjoitukseksi, koska se muistutti tunnettua Kypoksen syllabaaria. Bennet oli lisäksi tunnistanut noin 89 erilaista merkkiä, mikä oli ehdottomasti liikaa ollakseen aakkoskirjoitusta (alle 30 merkkiä), mutta aivan liian vähän ollakseen jotakin aikaisempien suurkulttuurien kirjoituksen kaltaista. Kuitenkin kirjoituksessa oli myös selviä pikto- tai ideogrammeja, joiden tulkinta oli helppoa: mies, nainen, kolmijalka, amfora, keihäs, kuppi, vaunu, hevonen, possu, miekka, nuoli, pyörä jne.

Ventris oli alusta alkaen vakuuttunut siitä, että taulujen kieli ei ole kreikkaa, vaan jotakin muuta. Hän itse koetti löytää niistä etruskia tai jotakin sen sukulaista ja tämä johti analyysiä pitkän aikaa harhaan. Pian Ventris alkoi julkaista eräänlaisia työvihkoja, jotka hän jakoi halukkaille tutkijoille. Näin hän oli koko ajan kontaktissa muihin. Yksi ratkaisevista askelista otettiin, kun amerikkalainen **Alice Kober** havaitsi Pyloksen tauluja tutkiessaan, että monissa sanoissa on sama alku, mutta sanan on eroa. Hän esitti, että tämä pitäisi tulkita todisteeksi taivutuspäätteistä. Kober ei kuitenkaan voinut jatkaa työtään, sillä

Lineaari B -taulu Pyloksesta 1 200- luvulta e.a.a.
Ateenan kansallinen arkeologinen museo.

hän menehtyi syöpään jo vuonna 1950. Ventris alkoi kuitenkin systemaattisen analyysin. Hän piirsi eräänlaisen ristikon, jossa ylhäällä horisontaalisesti oli merkitty 5 vokaalia ja vertikaalisesti oli merkitty 15 konsonanttia. Tähän ristikkoon hän alkoi panna merkkejä. Merkeille annettiin numeraalinen arvo, joten niiden vertaaminen oli helppoa. Hän huomasi, että tyttöä ja poikaa merkitsevien piktogrammien edessä toistuivat merkit 70-54 ja 70-42. Samoin hän huomasi, että Koberin havainnot pitivät paikkansa. Löytyi mm. sarjoja 08 39 32 59 ja 08 39 32 59 61, tai 54 06 59 36, 54 06 59 36 36 jne. Hän huomasi myös, että sanat alkavat usein yhdellä kolmesta merkistä, jotka olivat 08 eli Evansin "kaksoiskirves", 61 eli Evansin "valtaistuini ja valtikka" sekä 38. Merkki 61 oli yleinen myös sanan lopussa, mutta kahta muuta ei juurikaan tavattu muualla. Kaikki kolme voivat esiintyä myös sanan keskellä. Tämä sulki pois melko tehokkaasti ajatuksen siitä, että ne olisivat ns. determinatiiveja tai muita artikkelin kaltaisia merkkejä.

Yksinkertaisin ratkaisu oli tavujen merkitseminen sekä pelkillä vokaaleilla että konsonanttivokaali-yhdistelmällä. Puhdas vokaalimerkki voi esiintyä sanan alussa, mutta sanan keskellä vain, jos se seuraa toista vokaalia. Näin esimerkiksi sana "individual" olisi kirjoitettava tällaisella

tavukirjotuksella *i-ni-di-vi-du-a-la*. Tällöin ei ole väliä, mikä kieli on kyseessä, tavujen on noudatettava tätä järjestystä. Puhtaat vokaalit ovat yleisiä sanan alussa, mutta harvinaisempia sanan keskellä, koska jokainen vokaalilla alkava sana on myös kirjoitettava alkamaan vokaalia merkitsevällä symbolilla.

Tästä alkoi läpimurto, joka vähitellen kulminoitui siihen, että Ventrisin oli vastentahtoisesti myönnettävä, että sanat, jotka alkoivat saada muotonsa tämän sitkeän analyysin tuloksena, olivat kovin kreikan kaltaisia. Aiemmin mainitsemani tyttöä ja poikaa merkitsevät 70-54 ja 70-42 voitiin pian avata *ko-wa* ja *ko-wo* eli hieman enemmän tulkittuna vajavaisen kirjoitusjärjestelmä vuoksi *ko(r)-wa* ja *ko(r)-wo(s)*, jotka tuntuivat olevan jonkinlaista kreikkaa (*kouros* ja *kore* attikaksi).

Kun Ventris alkoi lopulta tiiviin yhteistyön kreikkaan erikoistuneen lingvistin **John Chadwickin** kanssa, eteni ratkaisu vauhdikkaasti. Kun tietyt tavuille annetut arvot alkoivat tuottaa yhä uudestaan luotettavan näköisiä sanoja, voitiin olla jo melkoisen kovalla alustalla. Tätä voisi valaista seuraavalla esimerkillä. Meillä on aineisto, jossa on seuraavat sanat a) xyz, zyx b) xy, zy ja c) xyyz, yzz. Jos annamme arvot x = g, y = o ja z = d, saamme kaikista yhtymistä sanat, joilla on tietty merkitys, tässä tapauksessa englannin kielessä. Kun tauluista alkoi löytyä paikannimiä ja ammattinimikkeitä, astioita ja työkaluja, joiden nimet olivat selvästi kreikkaa, oli mahdollisuus ongelman ratkaisuun olemassa ja Ventrisin oli hylättävä ajatus etruskista lineaari B:n kielenä. Sanat eivät kuitenkaan olleet mitään tunnettua kreikkaa, vaan varhaista murretta, jonka olemassa oloa olivat muutamat kielitieteilijät jo ennustaneet puhtaasti kielihistoriallisen rekonstruktion pohjalta.

Lopullinen läpimurto tapahtui, kun Carl Blegen vuonna 1953 kirjoitti Ventrisille, että hän oli tulkinut erään – nytemmin hyvin kuuluisan – Pyloksen taulun Ventrisin systeemin mukaan ja tulos oli tyrmistyttävä. Taulusta löytyi kreikkalaiset sanat astioille ja lukusanoille, jotka vastasivat täysin niiden rinnalla olevia ideogrammeja ja lukusanoja, esim. *di-pa me-zo-e qe-to-ro-we* 'astioita (= Hom. *depas* 'tuoppi') suurempia neljäkorvaisia'. Lineaari B oli paljastunut kreikaksi ja siirtänyt kreikan kielen historiaa n.

500 vuotta varhaisemmaksi kuin ennen uskottiin.

Ventris ja Chadwick julkaisivat vuonna 1953 artikkelin *Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives* Journal of Hellenic Studies -lehdessä ja vuonna 1956 teoksen *Documents in Mycenaean Greek* (Cambridge). Michael Ventris kuoli auto-onnettomuudessa samana vuonna 34-vuotiaana. John Chadwick (s. 1920) loi pitkän ja vaikuttavan uran tutkijana ja lingvistinä ja kuoli vuonna 1998 Lontoossa. Viime vuonna ilmestyi myös kirja Ventristä: A. Robinson, *The Man who Deciphered Linear B: The Story of Michael Ventris*.

LINEAR SCRIPT B SYLLABIC GRID (2ND STATE)

WORK NOTE 13

DIAGNOSIS OF CONSONANT AND VOWEL EQUATIONS
IN THE INFLEXIONAL MATERIAL FROM PYLOS:

ATHENS, 28 SEPT 51

THESE 31 SIGNS MAKE UP 90% OF ALL SIGN-OCURRENCES IN THE PYLOS SIGNGROUP INDEX. APPENDED FIGURES GIVE EACH SIGN'S OVERALL FREQUENCY PER HILLE IN THE PYLOS INDEX.	"Impure" ending, typical syllables before - $\bar{\alpha}$ & - $\bar{\epsilon}$ in Case 2c & 3		"Pure" ending, typical nom. natives of forms in Column 1		Includes possible "accusatives"		Also, but less frequently, the nominatives of forms in Column 1	
	THESE SIGNS DON'T OCCUR BEFORE - $\bar{\alpha}$ -				THESE SIGNS OCCUR LESS COMMONLY OR NOT AT ALL BEFORE - $\bar{\alpha}$ -			
	MORE OFTEN FEMININE THAN MASCULINE?		MORE OFTEN MASCULINE THAN FEMININE ?				MORE OFTEN FEMININE THAN MASCULINE ?	
	NORMALLY FORM THE GENITIVE SINGULAR BY ADDING - $\bar{\eta}$		NORMALLY FORM THE GENITIVE SINGULAR BY ADDING - $\bar{\epsilon}$					
	vowel 1	vowel 2	vowel 3	vowel 4	vowel 5			

pure vowel?	Б	30.3					Т	37.2				
semi-vowel?							Д	29.4				
consonant	А	14.8	А	32.5	2	21.2	К	34.0	Ж	28.1	И	16.8
1	А	19.6	Б	17.5					Ф	13.7		
2	Б		В	9.2			Х	3.3	Т	10.0		
3	В	17.0	Г	28.6					Ш	0.4		
4	Г	17.7	Д	10.3			Ц	4.1	Ч	10.2		
5	Д	7.4	Е	20.5			Ш	14.8	Щ	14.4		
6	Е	4.1	Ж	44.0								
7	Ж	6.1	З	6.1			Б	15.3	В	15.2		
8	З		И	33.1			К	32.3	Д	2.4		
9	И	22.2	Й		И	28.2	Ж	3.5	Т	2.2		
10	Й	31.2	К	33.8	У	34.4	Д	8.3	Ш	0.7		
11	К	17.0					А	37.7	Э	24.0		
12			Л	9.4	О	14.2						
13	Л	5.0										
14	Л	12.6										
15												

MICHAEL VENTRIS

Fig. 13. Ventris' 'grid', 28 September 1951.

Ventris työskenteli tällaisen ruudukon avulla.

Kipsiin kopioidut ihanteet

Apoksyomenos eli Kaapija. Roomalainen marmorikopio Lysipoksen pronssipatsaasta n. 330 eKr. Vatikaanin museo.

Luonnollista kokoa olevat kipsiset antiikin patsaiden kopiot kuuluivat 1800-luvulla Euroopan museoiden ja yliopistojen vakiovarustuksiin, myös Helsingissä. Ne heijastelivat aikansa taide- ja kasvatushanteita.

Teksti:

Pekka Matilainen

Kuvat:

Mika Hakkarainen

En muista mikä oli aihe tai kuka luennoitsija, kun ensimmäisen kerran nousin Helsingin yliopiston päärakennuksen vanhan puolen portaita toiseen kerrokseen luentoa kuulemaan, mutta muistan ihmetelleeni siellä olleita antiikin-aiheisia kipsipatsaita. Latinan ja kreikan opiskelijana tiesin mitä ne esittivät. Mutta miten, milloin ja miksi ne olivat sinne tulleet? Jäljet johtavat Saksaan.

Antiikin kulttuuri pisti vauhtia eurooppalaiseen hengenelämään renessanssin aikaan. Ratkaisevia sysäyksiä antoi kreikan kielen ja kreikkalaisen kulttuurin ”löytäminen”. 1700-luvulle tultaessa antiikin ihailu oli jäykistynyt hengettömäksi jäljittelyksi tai ahtaiksi normeiksi á la Ranskan klassismi, ja klassillinen opetus oli vaipunut kieliopillis-antikvaariseksi saivarteluksi, täysin vieraaksi antiikin sivistykselle. Tiedot ihannoidusta menneisyydestä olivat hataria. Sitten muinaisuus alkaa elää: Herculanumin (1738) ja Pompejin (1748) kaivaukset pannaan alulle. Samaan aikaan Englannissa ja Saksassa viriää uusi kiinnostus Homerokseen ja Englannissa perustetaan 1733 yhdistys edistämään antiikin tuntemusta, Society of Dilettanti, jonka tunnetuin tähti on historioitsija Edward Gibbon.

Uusia näkökulmia

Ensimmäinen antiikin veistotaiteen julkinen museo avattiin Rooman Campidogliolla 1732. Vatikaani seurasi perässä seitsemän vuotta myöhemmin. Näillä museoilla on merkittävä osuus tämän tarinan kannalta, sillä niissä oleskeli ja imi vaikutteita saksalainen **Johann Joachim Winckelmann** (1717-1768), kaikkien myöhempien kipsiveistostekokoelmien isä.

Yhdessä Winckelmann oli samoilla linjoilla kuin edeltäjänsä. ”Ainoa tie suureksi ja, jos mahdollista, jäljittelemättömäksi tulemiseen on antiikin pitäminen esikuvana”, hän sanoi. Mutta hän uudisti antiikin tutkimuksen, joka oli hajanaista ja epäolennaisiin keskittyvää. Hän tavallaan yhdisti tieteen ja taiteen ja valoi uutta puhtia filologiaan. Ihanteeksi tuli Rooman sijasta Kreikka. Rousseaulainen turmeltumaton vanha aika oli nyt antiikin Hellas. Mutta Kreikka oli osa Turkin valtakuntaa eikä sinne ollut menemistä. Joten Winckelmann matkusti – Roomaan. Siellä hän kehitti itsestään uusklassismin tärkeimmän teoreetikon. Termi ”uusklassismi” on tosin 1800-luvun tuotetta. Syntyi pääteos *Geschichte der Kunst des Alterthums* (1764).

Muinaisen Rooman rakennuksia ja antiikin veistoksia oli ihailtu, jäljitelty ja kopioitu jatkuvasti. Winckelmann toi kuvaan uuden näkökulman: hän siirsi painopisteen muodosta teoksen henkiseen sisältöön. Hän uskoi tavoittaneensa jaloimman kreikkalaisen taiteen ytimen. Taide oli pikku yksityiskohtiaan myöten idealistista, yksinkertaista, tyyntä suuruutta, harmoniaa vailla sieluntaisteluja. Hän vertaa kauneutta veteen: mitä vähemmän siinä on makua, mitä vähemmän siihen on imeytynyt aineksia, sitä terveellisempää se on. Kreikkalaisella taiteella on enemmän kuin suhteellinen arvo, siitä tulee taide yleensä. Tunnettu on Winckelmannin määritelmä: ”jalo yksinkertaisuus ja hiljainen suuruus”. Hän uskoi sen heijastavan myös sisäistä ihmisyyden ihannetta.

Winckelmannin klassista estetiikkaa on myöhemmin arvosteltu, nimitelty ”kipsikuva-taiteeksi”. Ja sitä hän se tavallaan oli, sillä juuri sen hän löysi. Hän ei käynyt koskaan Kreikassa tai Etelä-Italiassa eikä nähnyt kreikkalaisista veistoksista muuta kuin Rooman keisariajalta peräisin olevia jäljitelmiä. Hänen taidekäsityksensä oli rajoittunut, sillä se rakentui pelkästään plastilliseen taiteeseen. Winckelmannin riittämättömiä tietoja kuvaa hänen fataali, kauaskantoinen virheensä: käsitys Kreikan taiteen ”marmorisesta valkeudesta”.

Antiikin buumi

Winckelmann oli aatteen mies, sytyttäjä. Syntyi varsinainen antiikin buumi. Sotien repimässä Euroopassa hallitsijat keräsivät asemansa korostamiseksi kilpaa antiikin alkuperäisteoksia ja niiden kopioita. Niihin liittyi arvoja, jotka hallitsijat halusivat liittää henkilöönsä. Napoleon halusi olla uusi Julius Caesar, Ruotsin Kustaa III oli Apollo. Ja teosten hankkimisessa kaikki oli sallittua, myös silkka ryöstäminen. Kun **lordi Elgin** Abukirin meritaistelun jälkeen 1798 nimitettiin Turkin hoviin Englannin lähettilääksi, hän irroitutti Ateenan Parthenonin temppelistä tärkeimmät taideteokset, mm. kuuluisat friisit, jotka 280 kirstuun pakattuina laivattiin Englantiin.

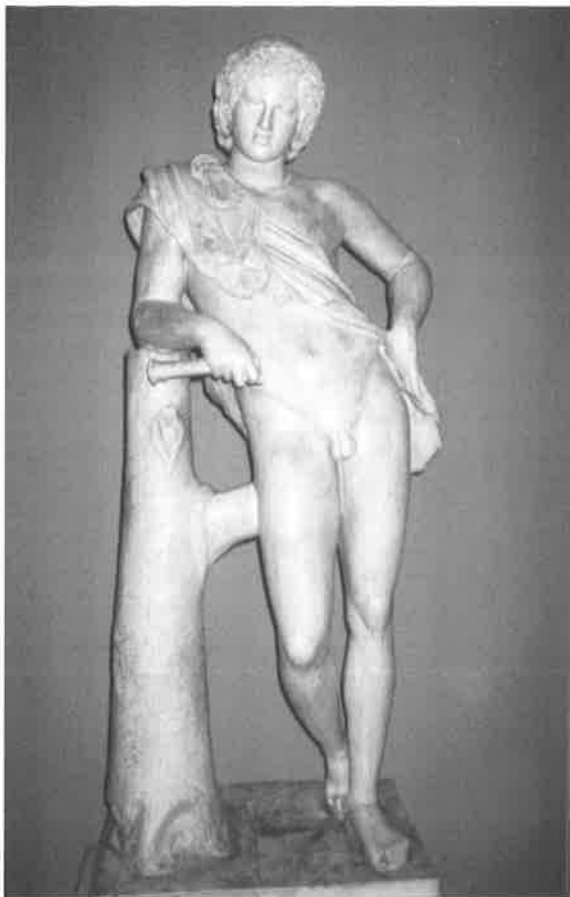
Antiikin harrastuksen vanavedessä syntynyt uushumanistinen tuulenvire vaikutti myös opetukseen. Wilhelm von Humboltilta nimensä

lainannut yliopistomalli tuli suosituksi. Painoa annettiin varsinkin klassisille kielille, latinalle ja kreikalle.

Nykynäkökulmasta voi tuntua ehkä oudolta ajatus taidemuseoiden kehittämisestä pelkästään kopioiden varaan tai että alkuperäiset ja kopiot ovat sulassa sovussa rinnakkain. Sellaisia kuitenkin syntyi pitkin Eurooppaa, myös yliopistojen yhteyteen. Monille museoille, kuten Louvrelle, antiikin patsaiden kipsikopioista tuli tuottoisa liiketoimi.

Opintomatka Saksaan

Helsingin yliopiston kipsipatsaiden historia alkaa varsinaisesti vuonna 1834, kun klassillisen filologian apulainen **Nils Abraham Gylden** (1805-1888) lähti Saksaan. Matkan tarkoitus oli

Lepäävä satyyri. Hadrianoksen aikainen marmorikopio Praksiteleen veistoksesta 300-luvulta eKr. Rooma, Museo Capitalino.

Hermes ja Dionysos-lapsi. Luultavasti Praksiteleen alkuperäinen marmoriveistos n. 330 eKr. Olympian museo.

kielitieteelliset opinnot, mutta antiikin monipuolinen harrastus kuului tuolloin asiaan, ja Gylden, suuri Winckelmannin ihailija, innostui koluamaan sikäläisiä taidekokoelmia. Gylden ihastui näkemäänsä ja alkoi tarmokkaasti puuhata antiikin veistosten kipsivaloskokoelman hankkimista Helsingin yliopistolle. "Att äfven det konstfattiga Finland komme i besittning af sådan herrlighet", hän kirjoitti.

Kävi ilmi, ettei yliopistolla ollut hankkeeseen varoja eikä tiloja. Mutta nyt myös ylioppilaskunnan piirissä oli syntynyt mielenkiintoa. Suoritettiin rahainkeräys, jonka tuloksena oli ensimmäisten antiikin patsaiden kipsiin valettujen kopioiden hankkiminen Suomeen. Valittujen kohteiden joukossa oli muutaman pienemmän pystin ohella **Laokoon-ryhmä**, **Belvederen Apollo** ja **Versaillesin Diana**. Ne heijastivat pitkään länsimaissa vallalla ollutta taideihannetta. Gylden välitti kaupan Pariisista.

Suuren innostuksen vallassa kokoelma lahjoitettiin yliopistolle.

Apollon patsaan oli tehnyt 300-luvulla eKr. kuvanveistäjä Leokhares. Se oli Euroopan ihailluin taideteos neljä vuosisataa. Napoleonin suurimpia kerskailunaiheita oli, että hän oli tuonut sen sotasaaliina Vatikaanista. Tosin Vatikaanissakin oli vain kopio. Se on innoittanut monia taiteilijoita, mm. Sergeliä Kustaa III:n patsaassa. Leokhares oli myös Diana-patsaan tekijä.

Laokoon-ryhmä löydettiin 1506 Neron kultaisen palatsin raunioista. Tekijät ovat Hagesandros ja hänen poikansa Polydoros ja Athanadoros ensimmäiseltä vuosisadalta eKr. Se oli veistetty kahdesta marmorilohkareesta. Plinius vanhempi näki sen keisarillisessa palatissa. Hän piti sitä antiikin veistotaiteen suurimpana saavutuksena. Sen löytyminen saattoi kuohuksiin renessanssin Italian ja teki syvän vaikutuksen Michelangeloon, joka turhaan yritti ennallistaa keskushahmon oikean käsivarren. Ennallistettu käsivarsi on Berninin työtä, hyvin suoritettu, mutta ilmeisen virheellinen. Winckelmann ei pitänyt Berninistä, mutta piti Laokoonista, ja Lessing innostui häntä lukiessaan kirjoittamaan veistoksesta ja sen estetiikasta tutkielman.

Laokoon oli Vergiliuksen mukaan troijalainen ylimys, joka vastusti kreikkalaisten puuhevoson päästämistä kaupunkiin. Kun hän oli uhraamassa härkää Poseidonille, merestä ilmestyi kaksi Pallas Athenen lähettämää käärmettä, jotka kuristivat hänet ja hänen kaksi poikaansa. Jotain Laokoonista on Robert Stigellin Haaksirikkoisten patsaassa Tähtitorninmäellä sekä Väinämöisen sojottavassa kädessä Vanhan ylioppilastalon fasadissa.

Kipsiveistokset haluttiin yllpeästi esitellä koko kansalle. Näyttelyn avajaiset olivat yliopiston piirustussalissa 27. lokakuuta 1845. Se oli Suomen ensimmäinen taidenäyttely, ja se herätti suurta huomiota lehdistössä. **August Schumann** mainitsee tapahtuman muistelmissaan. Varojenkeruusta hän antaa suuren kunnian ylioppilaille **Robert Tengström** ja **Herman Kellgren**. Tosin enemmän hänellä on sanottavaa Taideyhdistyksen perustamisesta, joka tapahtui seuraavana vuonna, sekin Gyldenin aloitteesta. Gylden toimi parikymmentä vuotta Kreikan kirjallisuuden professorina.

Kokoelma karttuu

Yliopiston veistokuvakokoelman varsinainen perustaminen lähti käyntiin, kun Estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professori **C.G. Estlander** (1834-1910) marraskuussa 1869 teki ehdotuksen veistokuvakokoelman hankkimisesta vedoten siihen, että muuallakin sellainen oli. Estlanderin tavoitteena oli saada edustava otos kaikkien eri aikojen teoksia, vaikka aluksi hänen mielestään oli syytä keskittyä antiikkiin. Kun Gyldenin antiikin intoilu oli vielä kritiikitöntä, kuten eräästä hänen vuosisadan puolivälissä pitämästään esitelmästä ilmenee, Estlander oli jo enemmän jalat maassa.

Konsistori suhtautui ajatukseen suopeasti. Mutta mistä kopiot? Erinäisten vaiheiden jälkeen päädyttiin Louvren kopioihin, koska ne olivat edullisimpia ja laadultaan parhaita. Sattui niin, että yliopiston piirustuksenopettaja **Adolf von Becker** (1831-1909) oleskeli juuri tuohon aikaan virkavapaalla Pariisissa. Hän pystyi valitsemaan kopiot ja valvomaan paikan päällä niiden lähetystä. Lisäksi hankittiin Berliinistä yhdeksän ja Roomasta yksi kopio.

Keisarillisen Aleksanterin yliopiston veistokuvakokoelma avattiin julkisena museona yleisölle 20. toukokuuta 1873. Esillepanosta huolehti ruotsalainen kuvanveistäjä **Carl Eneas Sjöstrand**, jonka Cygnaeus oli kutsunut Suomeen ja jonka kohokuvafriisi Väinämöisen laulu koristaa Yliopiston päärakennuksen vanhan puolen aulaa.

Estlanderin ja von Beckerin yhteistyössä oli alusta asti ollut kitkaa. Pian mentiin riitelyn tasolle. Kiisteltiin, kenelle ansio kokoelman hankkimisesta lankeaa. Miehet piikittelivät lehtien palstoilla toisiaan, eikä henkilökohtaisia herjojakaan säästely.

Seuraavan kerran kokoelma herätti laajempaa julkista huomiota 1889, jolloin dosentti **Johan Jakob Tikkanen** (1857-1930) teki Firenzessä ja Berliinissä huomattavia hankintoja. Ja nyt oli kokoelmasta vihdoinkin tullut Estlanderin toivoma eri aikojen merkittävimpiä teoksia esittelevä kokonaisuus. Lehdet esittivät toiveita, ettei tällainen laaja veistotaiteen museo jäisi vain yliopistoväen iloksi. Hufvudstadsbladet julkaisi artikkelin otsikolla "*En obeaktad konstsamling*" valittaen, miten salit ovat tyhjiällä, eikä suuri

yleisö tiedä koko museon olemassaolosta mitään.

Kokoelmaa kartutettiin vuoteen 1912 ja teosten lopulliseksi määräksi tuli 130. Kun kamariherra **Hjalmar Linder** 1919 lahjoitti Helsingin yliopistolle varat taidehistorian professuurin ylläpitoon ja virkaan seuraavana vuonna nimitettiin J.J. Tikkanen, hänen johtamansa laitoksen nimi oli vielä Yliopiston veistokuvakokoelma.

Ihanne ja todellisuus

Yliopiston kipsiveistoskopioita on vuosien saatossa siirrelty paikasta toiseen. Nykyään ne ovat hajallaan Taidehistorian laitoksella ja päärakennuksen vanhan puolen portaikossa. Toisen kerroksen tasanteella ovat vierekkäin Diana, Apollo ja Laokoon.

Mitä on jäljellä Winckelmannin kipsisestä ihanteesta? Jos ei muuta, niin mielikuva marmorinvalkeasta veistotaiteesta. Sillä kuka tiukinkaan antiikin tutkija jaksaa ajatella antiikin Kreikan veistoksia pelkästään sellaisina kuin ne todella olivat, kirjaviksi maalattuina, mahdollisimman realistisen näköisinä?

Kirjoittajalta ilmestyy ensi syksynä Yliopistopainon kustantamana esseekokoelma *Onnen etsijöitä*, jonka yksi luku oheinen artikkeli on.

Mars Borghése. Roomalainen kopio kreikkalaisesta patsaasta n. 400-luvulta eKr. Pariisi, Louvre.

Voiko uutta antiikin kirjallisuutta vielä löytyä?

Uuden antiikista peräisin olevan kirjallisuuden löytyminen on nykyaikana äärimmäisen harvinaista. Käsikirjoitukset on vuosisatojen saatossa jo hyvin tutkittu, eikä ainakaan läntisistä kokoelmista ole odotettavissa suuria yllätyksiä. Toinen potentiaalinen kirjallisuuden lähde, papyruskokoelmat, joita suuret eurooppalaiset ja amerikkalaiset yliopistot ovat aikoinaan hankkineet, on myös ajan myötä ammennettu suurimmaksi osaksi tyhjiin.

Teksti:

Tiina Purola

Papyrukset ovat kuitenkin tarjonneet aina silloin tällöin miellyttäviä yllätyksiä (mm. Menandroksen ja Kallimakhoksen tuotannon edes osittaisesta tuntemisesta saamme kiittää papyruksia) ja erityisesti muumiokartongit, joiden valmistukseen käytettiin mm. papyruksia, ovatkin viime aikoina olleet se lähde, joka on tuottanut kaikkeen antiikintutkimukseen ennennäkemätöntä materiaalia, myös kirjallisuutta.

Muumiokartonkien etu materiaalina on se, että päällepäin ei ole mahdollista tietää, onko sisällä papyruksia lainkaan, ja jos on, millä kielellä ne on kirjoitettu, ovatko ne "kuivia" asiakirjoja tai verokuitteja vai mahdollisesti kirjallisuutta. Näin ollen tutkijalla ei ole niistä ennakkokäsityksiä ja julkaisemisen "priorisointia" ei juurikaan tapahdu. Huonona puolena taas voidaan pitää sitä, että muumion suojus on myös ulkonaisesti arvokas ja esineenä kaunis, ja niinpä ulkokuoren ja mahdollisen papyrusmateriaalin säilyttäminen on aikaavievää ja erityistä ammattitaitoa vaativaa työtä. Esiin tulleilla teksteillä on puolestaan oma erikoinen kontekstinsa: suojuksen täytteenä käytetyt papyruksethan olivat vain rakennusmateriaalia, täytettä, niinpä niiden joukosta ei pitäisi löytyä tekstejä,

joiden haluttiin säilyvän ajasta ikuisuuteen. Syystä tai toisesta kartongeista löydettyistä teksteistä putkahtaa aina silloin tällöin esiin myös kirjallisuushistoriallisesti merkittäviä tekstejä. Niinpä uusista kirjallisuuslöydöistä salaisesti haaveilevilla antiikintutkijoillakin on yhä toivoa.

Uusi runokokoelma löytyy Italiassa muumiokartongista

Viimeisten 10 vuoden aikana on antiikin kirjallisuuden tutkijoille tihkunut tietoja uudesta pitkästä ja hyväkuntoisesta epigrammeja sisältävästä papyruslöydöstä. Itse asiassa jo vuonna 1993 oli mahdollista (joskin erittäin työlästä) saada käsiinsä italialaisten tutkijoiden julkaisema, erään pankin sponsoroima lehtinen, jossa esiteltiin alustavasti muumiokartongista löytynyttä papyrusrullaa. Se sisälsi julkaisijoiden mukaan yli sata uutta hellenistisen ajan epigrammia. Kokoelma ajoitettiin 200-luvun puoliväliin eKr., mikä jo kiihdytti tutkijoiden uteliaisuutta. Näin varhaisen papyruksen voidaan katsoa edustavan Aleksandrialaisen hellenismin kukoistuskautta, aikaa, jolloin Aleksandrian

Poseidippoksen tekstiä.

kuuluisaa kirjastoa koottiin ja siellä vaikuttivat monet oppineet kuuluisuudet, mm. Kallimakhos ja Apollonios Rodoslainen.

Suuren yleisön oli kuitenkin odotettava vuoteen 2001 ennen kuin tämän kirjallisen löydön koko merkittävyys oli arvioitavissa: italialaiset papyrologit **Guido Bastiniani** ja **Claudio Galizzi** julkaisivat tuolloin papyrusrullan koko komeudessaan: tämän jälkeen löytö on synnyttänyt laajan epigrammi-innostuksen, rullasta ja sen oletetusta kirjoittajasta Poseidippos Pellalaisesta on järjestetty jo useita kongresseja ja erityisesti Yhdysvalloissa asiaan on paneuduttu näyttävästi ja huomattavalla tarmolla.

Epigrammit olivat suosittuja antiikin aikana

Ei ole yllätys, että tämä uusi kirjallinen löytö koostuu juuri epigrammeista. Nämä 2-8 säkeen mittaiset runot ovat nykyään vähemmän tunnettuja, mutta kreikkalais-roomalaisessa maailmassa ne olivat erittäin suosittuja. Alunperin epigrammeja käytettiin erilaisissa julkisissa monumenteissa, ennen kaikkea hautakivissä, samaan

tapaan kuin nykyäänkin. Hautaepigrammeissa-kin voidaan erottaa erilaisia piirteitä, mutta yleisesti ottaen vainajaa tietenkin ylistettiin. Usein teemana on elämän lyhytaikaisuus ja kuoleman aiheuttama suru. Epigrammeja kaiverrettiin myös patsaiden jalustoihin, ja isänmaallisilla epigrammeilla höystettiin mielellään esim. historiankirjoitusta (mm. tunnettu, suomennettu-kin epigrammi "Vieras Spartaan viestimme vie, me uinumme tässä, täyttäen käskyt Lakedaimonin lain" on säilynyt sitaattina Herodotoksen historioteoksessa).

Hellenistisenä aikana epigrammeja kuitenkin alettiin kirjoittaa myös ilman konkreettista yhteyttä monumenttiin, jolloin ne muuttuivat varsinaiseksi kirjallisuudeksi. Eräs syy muutokseen oli se, että se on helppo runotyyppi. Epigrammin yleisin runomitta on heksametrissa ja pentametrissa muodostuva ns. eleginen *distikhon*, joka oli kaikille kreikkalaisille tuttuakin tutumpi, eikä sen ymmärtämiseen (eikä kirjoittamiseenkaan) tarvittu kohtuuttomia kirjallisia ponnistuksia. Käytännöllisen ulkoasunsa lisäksi epigrammi lyhydessään vastasi myös uuden ajan vaatimukseen, pitkä ja vakavahenkinen epiikka oli 200-luvulla eKr. niin pois muodista. Hellenististen epigrammien eräs mielenkiintoinen piirre onkin se, että kyseessä on selkeästi kevyt, jossain määrin myös snobistinen kirjallisuus. Runot olivat usein vitsikkäitä, aiheita haettiin ajan hengen mukaisesti myös "arkielämästä", tosin yläluokkaisesta näkökulmasta: monesti epigrammien aiheena oli viini, juhliminen, rakkaus ja kaikenlaiset eriskummalliset tapahtumat. Vanhanaikaisten hautarunojen lisäksi alettiin kirjoittaa myös ironisia ja ilkeitä, usein kuvitteellisia epitafeja. Yhteistä kaikille hellenistisille epigrammeille on jopa piinallisen tarkka yksityiskohtien kuvaus ja uusien sanojen viljeleminen.

Poseidippos oli ammattimainen runoilija

Hellenistiseltä ajalta lähtien tunnemme myös kirjailijoita, jotka keskittyivät nimenomaan epigrammien kirjoittamiseen. Yksi näistä oli Makedonian Pellasta kotoisin ollut runoilija Poseidippos, jota yleisesti pidetään tämän uuden epigrammikokoelman kirjoittajana. Toisaalta

juuri tähän liittyy eräs kokoelman ongelmista: epigrammien kirjoittajan nimeä ei suoranaisesti mainita papyruksessa. Mutta koska kaksi papyruksen epigrammeista on aiemmin tunnettu Poseidippoksen kirjoittamana, on päätelty, että koko kokoelma on koostuu hänen runoistaan. Päätelmä on todennäköisesti oikea, koska jos kirjoittajia olisi useita, runoilijan vaihtuminen ilmaistaisiin yleensä jollakin tavalla. Kokoelman hautarunojakso aukeaa mysteerikultteihin vihittyjen naisten epitafeilla. Tämänkin voidaan tulkita viittaavan juuri Poseidippokseen, joka mitä ilmeisimmin oli itse vihitty erääseen mysteerikulttiin. On siis hyvin todennäköistä, että Poseidippos on papyruksen kaikkien epigrammien kirjoittaja.

Vallanpitäjien sylikoira vai patriootti?

Poseidippoksen epigrammeja tunnettiin ennen tätä uutta papyruslöytöä parikymmentä, suurin osa niistä *Anthologia Palatinassa*, joka on eriaikaisia kreikankielisiä epigrammeja sisältävä laaja käsikirjoitus. Joitakin hänen runojaan on löytynyt jo aiemmin papyruksista, tosin hyvin fragmentarisina. Tyyliiltään hän edustaa epigrammien hienostunutta ja oppinutta suuntausta. Hänen tuotannostaan käy myös ilmi, että hän liikkui Aleksandrian hovin liepeillä. Ei olisi kovin kaukaa haettua nimittää Poseidipposta jopa jonkinlaiseksi hovirunoilijaksi: eräs hänen runoistaan ylistää mm. vastapystytettyä Faroksen majakkaa ja toinen kuningas Ptolemaios II:n puolisoa Arsinoeta. Uudessa kokoelmassa on myös hyvin selvä Egyptin uusien hallitsijoiden kosiskeleva tendenssi. Kuningatar Bereniken, erään hellenistisen Egyptin vaikutusvaltaisimman naisen, hevosvaljakon voittoa Poseidippos käsittelee peräti viidessä perättäisessä runossa. Myös muut Ptolemaiokset ja luonnollisesti Aleksanteri Suuri saavat ympärilleen jumalallista utua Poseidippoksen uusissa runoissa. Tämä ei ehkä kuitenkaan johdu ainoastaan Poseidippoksen miellyttämisenhalusta, vaan on syytä muistaa, että Poseidippos oli Egyptin uusien hallitsijoiden tavoin myös itse makedonialainen. Hän oli siis ilmiselvästi patriotismin taipuvainen ja tunsikin ylpeyttä kotimaastaan ja sen mahdista.

Uusi runokirja on poikkeuksellisen laaja papyrus

Kokonaisuudessaan tämä uusi papyrusrulla sisältää 15 palstalla yli sata epigrammia. Teksti on kirjoitettu kauniilla, harjaantuneella käsialalla, siellä täällä on säilynyt reunamerkin­töjä. Runot on koottu temaattisten otsikoiden alle, mistä voidaan päätellä, että kyseessä on todellakin varsinainen "kirja" (sillä erotuksella, että se oli rullamuodossa; kirja sivuineen, nk. *codex*-muoto, yleistyi vasta kristillisellä ajalla). Se ei ollut esim. kenenkään kirjallisuudenharrastajan itseään varten kyhäämä muistilappu – myös tällaisia tunnemme Egyptistä hellenistiseltä ajalta – epigrammit siis todella olivat suosittuja.

Kyseessä varhaisin säilynyt epigrammiantologia

Jo aikaisemmin on tiedetty, että epigrammeja kerättiin yhteen kokoelmiksi, antologioiksi, viimeistään 100-luvulla eKr. Kannattaakin pitää mielessään, että termi "antologia" on alunperin liitetty nimenomaan juuri epigrammeihin: metafora kukkien poimimisesta (kr. *anthe legein*) runoantologian kokoamisessa esiintyy gadaralaisen runoilijan Meleagroksen teoksessa "*Stefanos*" I. "Seppele". Tämä teos ei ole säilynyt alkuperäisessä muodossaan, mutta se voidaan rekonstruoida melko hyvin. *Stefanoksessa* epigrammit oli jaettu aihepiiriin mukaan, hautarunoille, rakkausrunoille ja epideiktisille I. (yleensä jotakin taideteosta) kuvaaville runoille oli omat lukunsa. Näiden lukujen sisällä runot oli järjestyttävä harkitusti niin, että ne muodostivat omia pieniä kokonaisuuksiaan.

Meleagroksen kokoelmaa pidettiin pitkään epigrammikokoelmien ja yleensä antologioiden prototyypinä, mutta sittemmin papyruslöydöt ovat osoittaneet, että epigrammeja on koottu yhteen jo varhaisena hellenistisenä aikana. Uusi Milanon papyrusrulla on kuitenkin kiistatta upein tähän asti löydettyistä kokoelmista. Sen suurin merkitys sekä papyrus- että kirjallisuuden tutkimukselle onkin siinä, että se paljastaa, kuinka meille tähän mennessä säilynyt materiaali on vain kalpea aavistus todellisuudesta. Samalla voidaan todeta, että jo 200 vuotta ennen Meleagrosta epi-

grammeja koottiin kirjoiksi, ja että kokoelmissa oli piirteitä, joita myöhemmin ei enää esiinny.

Esimerkiksi papyruksessa esiintyvät otsikot poikkeavat melkoisesti tähän asti tunnetuista epigrammilajeista. Milanon rullassa on säilynyt otsikoita kuten *lithika* ("kiviin liittyviä", suurin osa käsittelee koruja ja jalokiviä), *ornithoskopika* ("lintuenteisiin liittyviä"), *anathematika* ("votiivilahjoihin liittyviä"), *epitymbia* (hautarunoja), *andriantopoiika* ("kuvapatsaisiin liittyviä"), *hippika* ("hevosiin liittyviä", oik. hevoskilpailuihin), *nauagika* ("haaksirikkoihin liittyviä"), *imatika* ("parantumisiin liittyviä") ja *tropoi* (luonteenpiirteitä). Näistä jalokiviä ja parantumisia käsittelevät epigrammit ovat aivan uusia lajityyppejä kreikkalaisessa kirjallisuudessa ja muutkin papyruksen epigrammit eroavat monessa suhteessa tähän asti tunnetusta materiaalista. Toisaalta tässä kokoelmassa herättää huomiota se, että symposiastis-eroottiset teemat, joista Poseidippos oli tähän mennessä erityisesti tunnettu, puuttuvat kokonaan. Tämän voi tietenkin selittää se, että papyrus ei ole säilynyt kokonaisena.

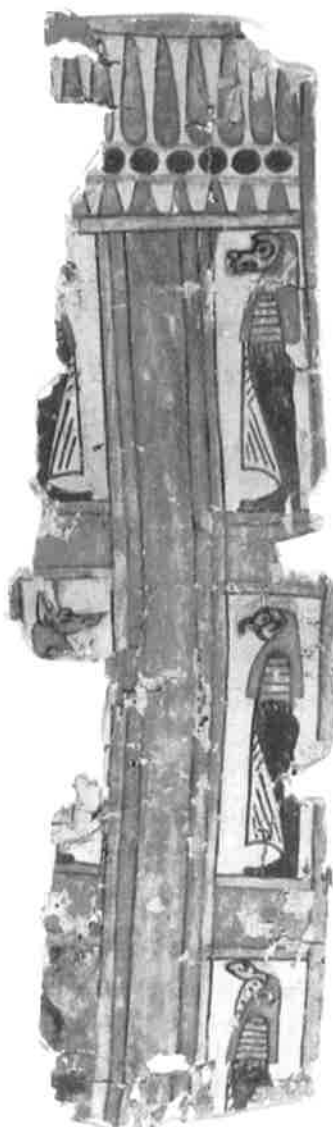
Editoitu kokoelma

Mielenkiintoista tässä papyruslöydössä on myös se, että rullassa on merkkejä editointityöstä. Joka kymmenes rivi on merkitty vasempaan marginaaliin pisteellä, runojen säemäärä on huolellisesti laskettu, osa riveistä on syystä tai toisesta erityismerkitty. Mahdollisesti osa näistä runoista on ollut tarkoitus ottaa mukaan johonkin toiseen kokoelmaan tai kenties tätä teosta on jo omana aikanaan tutkittu tieteellisesti. Juuri 200-luvulla eKr. alkoi kirjallisuuden, kulttuurin ja kielen tutkimus saada systemaattista ja tieteellistä pohjaa.

Tämän vaikuttavan runokokoelman ainoa kauneusvirhe on se, että koska papyrus on ollut muumion rintasuojuksen rakennusmateriaalia, siihen on leiketty koristekuvioita, jotka vastaavasti näkyvät harmittavina reikinä tekstissä. Näistä aukoista huolimatta se, mitä on säilynyt, ylittää moninkertaisesti sen, mitä antiikin kirjallisuuden tutkija olisi uskaltanut edes toivoa. Se osoittaa myös hyvin, kuinka kirjallisuus on todellisuudessa ollut paljon monipuolisempaa kuin kuva, jonka siitä saa pelkän käsikirjoitus-tradition kautta. Se myös osoittaa, että aina on

toivoa uuden kirjallisuuden ilmaantumisesta, tämänkään papyruksen ei tarvitse olla viimeinen löytö!

Editio: Epigrammi di Poseidippo di Pella
Papyruksen esittely, kreikkankielinen teksti
ja englanninkieliset käännökset runoista:
<http://www.chs.harvard.edu/classicsat>.

Muumiokartonkia.

Helsingin yliopiston kaivausprojekti Pompejissa

Expeditio Pompeiana Universitatis Helsingiensis (EPUH)

Mittaustyöryhmä takymetreineen tarkassa työssään.

Suomalaiset antiikintutkijat ovat jo vuosikymmeniä olleet Pompejin tutkijoiden eturivissä.

Teksti:

Paavo Castrén

Kuvat:

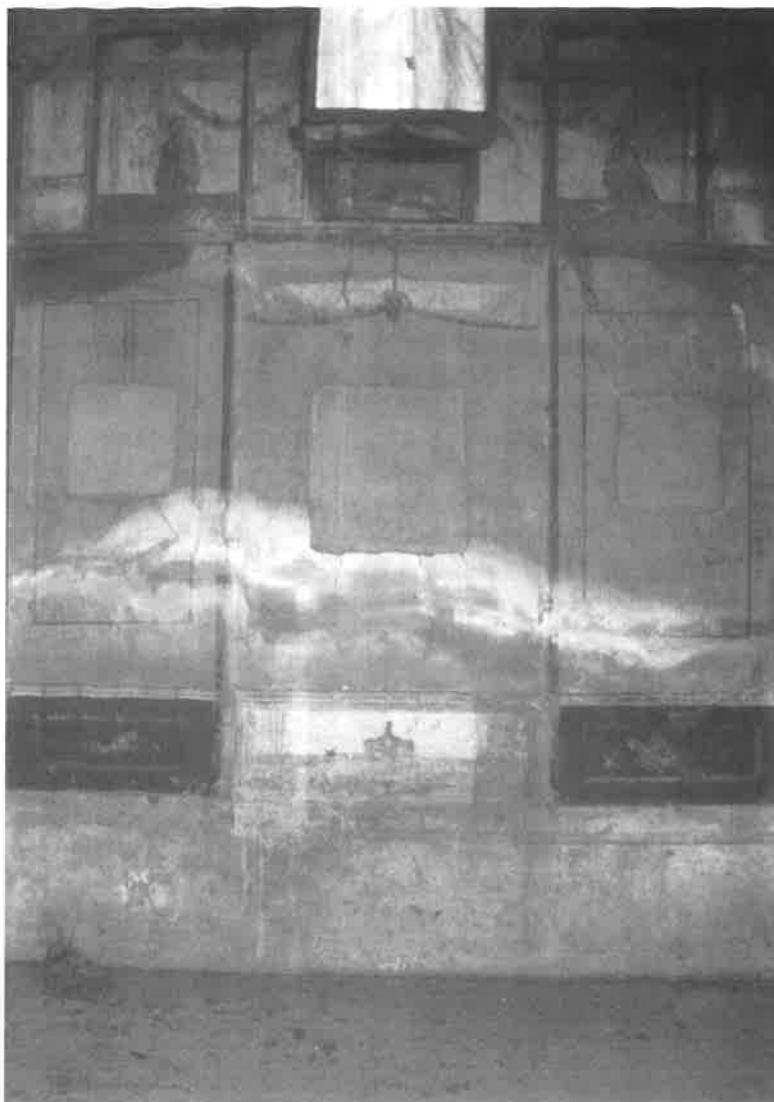
Tiina Tuukkanen

Professori Veikko Väänänen teki 1930-luvulla käänteentekevän väitöskirjansa Pompejissa käytetystä latinan kielestä, **Heikki Solin** ja **Paavo Castrén** ovat julkaisseet ja tutkineet Pompejin piirtokirjoituksia ja kaupungin poliittista ja sosiaalishistoriaa. Nuoremasta polvesta **Liisa Savunen** on tutkinut Pompejin naisia, **Antero Tammisto** lintuaiheisia mosaiikkeja, **Anu**

Koponen seinämaalauksia ja **Ria Berg** koruja ja muuta irtaimistoa.

Kun Pompeji muutamia vuosia sitten sai Italian ensimmäisenä arkeologisena keskuksena autonomian ja mahdollisuuden hoitaa itsenäisesti sekä taloutensa että tutkimustoimintansa, käsiteltiin Ravellossa pidetyssä kansainvälisessä kokouksessa yhteistyön muotoja ulkomaisten

Marcus Lucretiuksen talon
seinämaalauksia. Seinän yläosassa
näkyvät tulivuoren purkauksen
aiheuttamia värimuutoksia.
Keltainen on muuttunut
kuumuuden vaikutuksesta
punaiseksi. (Katso lehden
takakannessa oleva värikuva.)

tutkijaryhmien ja Italian arkeologisten viranomaisten välillä. Sovittiin, että ulkomaiset instituutiot (esim. yliopistot ja arkeologiset instituutit) voisivat entistä helpommin saada tutkimus- ja kaivauslupia Pompejissa sillä ehdolla, että ottaisivat tutkittavakseen kokonaisia kortteleita (pompejilaisittain "insuloita") yksittäisten talojen sijasta.

Italialaisten lisäksi EU-maista brittiläiset, ranskalaiset, saksalaiset, hollantilaiset ja ruotsalaiset kollegamme ovat jo aloittaneet ja jotkut jo päättäneetkin tutkimustyönsä, ja monessa yhteydessä oli toivottu, että myös Suomi osallistuisi omalla projektillaan yhteiseen tutkimus-

hankkeeseen. Tutkimustoiminnan yhtenä tarkoituksena on näet korvaamattoman kulttuuriperinnön säilyttäminen ja välittäminen tuleville sukupolville.

Kun Pompejin kaivausten tuolloinen johtaja prof. **Antonio Varone** osallistui Helsingin yliopistossa järjestettyyn Pompeji-seminaarisarjaan toukokuussa 2001, neuvoteltiin useista eri tutkimusmahdollisuuksista. Olisi ollut houkuttelevaa ryhtyä etsimään Pompejin vilkkaaksi tiedettyä satamaa tai tutkia, miksi Pompejissa on niin paljon kyproslaisia viiniamforoita. Sataman etsiminen olisi kuitenkin ollut täyttä uhkapeliä ja amforat raskaita, pölyisiä ja mikä missäkin.

Prof. Varonen neuvosta päädyttiin lopulta miltei kaupungin keskustassa sijaitsevan lähes neliömäisen (n. 50 x 58 m) korttelin IX, 3 tutkimiseen. Kortteli on kaivettu esiin jo 1846-1865, mutta sitä ei ole koskaan tutkittu, dokumentoitu eikä julkaistu. Korttelissa sijaitsee ns. Marcus Lucretiuksen talo (IX, 3, 5), joka on eräs kaikkein kiinnostavimpia Pompejin viimeisen kauden patriisitaloja. Talon puutarhasta on löydetty parikymmentä veistosta ja sen seiniltä ainakin 60 merkittävää maalausta, joista osa on nykyään Napolin museossa, osa edelleen paikoillaan. Myös talon vesijohtojärjestelmä oli löydettyessä suhteellisen hyvässä kunnossa. Tutkittavalla alueella on identifioitu 25 eri taloa, mukaan lukien eräänlainen hienopesula, kaksi leipomoa ja muutamia myymälöitä.

Kortteli on myös yleiseltä kannalta mielenkiintoinen, koska sillä on todennäköisesti pitkä rakennushistoria ja koska se sijaitsee vilkkaan kadun varrella Pompejin vanhimman osan välittömässä läheisyydessä. Alueen tutkiminen antaa uutta tietoa myös kaupungin yleisestä urbanistisesta kehityksestä.

Rehtori **Kari Raivio** esitti syyskuussa 2001 Helsingin yliopiston nimissä Pompejin arkeologisen viraston johtajalle prof. **Pietro Giovanni Guzzolle** muodollisen pyynnön tutkimus- ja kaivausluvan saamiseksi ja hankkeen aloittamiseksi sanotulla alueella. Pyyntöön saatiin välittömästi myönteinen vastaus. Rehtori Raivio on määrännyt prof. Paavo Castrénin hankkeen johtajaksi. Helsingin yliopisto on antanut omista varoistaan projektille kolmivuotisen tutkimusmäärärahan. Muuta rahoitusta ja materiaaliapua on saatu Engel Yhtymältä ja muutamilta yksityisiltä lahjoittajilta.

Lupa työskennellä antiikintutkimuksen kannalta niin keskeisessä kohteessa kuin Pompejissa, joka on antiikin tunnetuin maaseutukaupunki, on jo arvo sinänsä. Tällä hankkeella on kuitenkin muitakin ansioita. Pätevästi johdettu arkeologinen kenttätyö ja yhteistyö italialaisten ja muiden ulkomaisten tutkijoiden kanssa avaavat aivan uusia mahdollisuuksia nuorille suomalaisille antiikintutkijoille. Tutkimuksella on myös tärkeä propagandamerkitys, koska Pompejissa käy vuosittain noin 2,2 miljoonaa turistia, joista useimmat tutustuvat tavalla tai toisella myös ulkomaisten tutkimusryhmien toimintaan. Pompejin arkeologisten viranomaisten suhtau-

tuminen hankkeeseemme on ollut erittäin positiivinen. Meille on muun muassa lähetetty kopiot 1800-luvun käsikirjoitetuista kaivauskertomuksista sekä täydellinen sarja ilmakuvia mittakaavassa 1:500.

Ensimmäinen kenttäkausi syyskuussa 2002 kesti runsaat kaksi viikkoa. Mukana oli kaikkiaan 19 henkeä, joiden tehtävä vakiintuivat kenttätyökauden aikana seuraavasti: Projektin johdossa toimivat Paavo Castrén ja **Leena Pietilä-Castrén** sen verran kuin hän Ateenan-instituutin johtamiselta ehtii. Paavo Castrén selvitteli insulan asukkaiden ja siellä käyneiden turistien identifiointia piirtokirjoitusten perusteella. Varsinaisen arkeologisen tutkimustyön johtamisesta vastaavat **Zbigniew T. Fiema**, **Eeva-Maria Viitanen** ja **Ria Berg**, joka on osallistunut kaivauksiin Pompejissa jo usean vuoden ajan. Ensimmäisenä kautena Fieman tehtävänä oli käydä läpi koko insulan alue ja määritellä ne kohteet, jotka ensi sijassa vaatisivat perusteellisempaa arkeologista tutkimusta. Hän ehti tutkia miltei koko korttelin ja identifioi 97 tarkempaa tutkimusta vaativaa kohdetta. Eeva-Maria Viitanen vastuulle jäi Marcus Lucretiuksen talon arkeologisen tutkimuksen organisoiminen. **Ria Bergin** varsinaisena vastuualueena on irtolöytöjen tutkimus, mutta hän osallistui ensimmäisenä kenttäkautena myös moniin muihin tehtäviin.

Mittaryhmää johtivat arkkitehti **Vesa Putkonen** Evtekista ja maanmittari **Jaakko Latikka** TKK:sta assistentteinaan **Nina Heiska** ja **Maija Holappa**. Sen tehtävänä oli tarkistuspisteiden sijoittaminen insulan sisään ja ympärille Pompejin virallisten koordinaattipisteiden mukaisesti, insulan kartoitus takymetrillä ja insulan mallintamisen suunnittelu fotogrammetrian avulla.

Arkkitehti ja FM **Marttiina Fränti-Pitkäranta** tutki insulan sisäisiä mittasuhteita Vitruviuksen teorioiden valossa. Tarkoituksena on selvittää, mitä mittayksikköä rakennussuunnittelussa on käytetty (oskilainen vai roomalainen jalka) ja miten tilojen mittasuhteet vastaavat Vitruviuksen antamia yleisiä ohjeita. Hän aikoo myöhemmin selvittää myös insulamme sijoittumista Pompejin yleiseen urbanistiseen kehitykseen. Microsoft Corporationista lainattu asiantuntija **Daniel Pearson** käsitteli tietoteknisiä ongelmia ja valmisti projektin tietokantaa sekä suunnitteli muutenkin uusimman tietotekniikan laajempaa käyttöä arkeologisessa dokumentoinnissa.

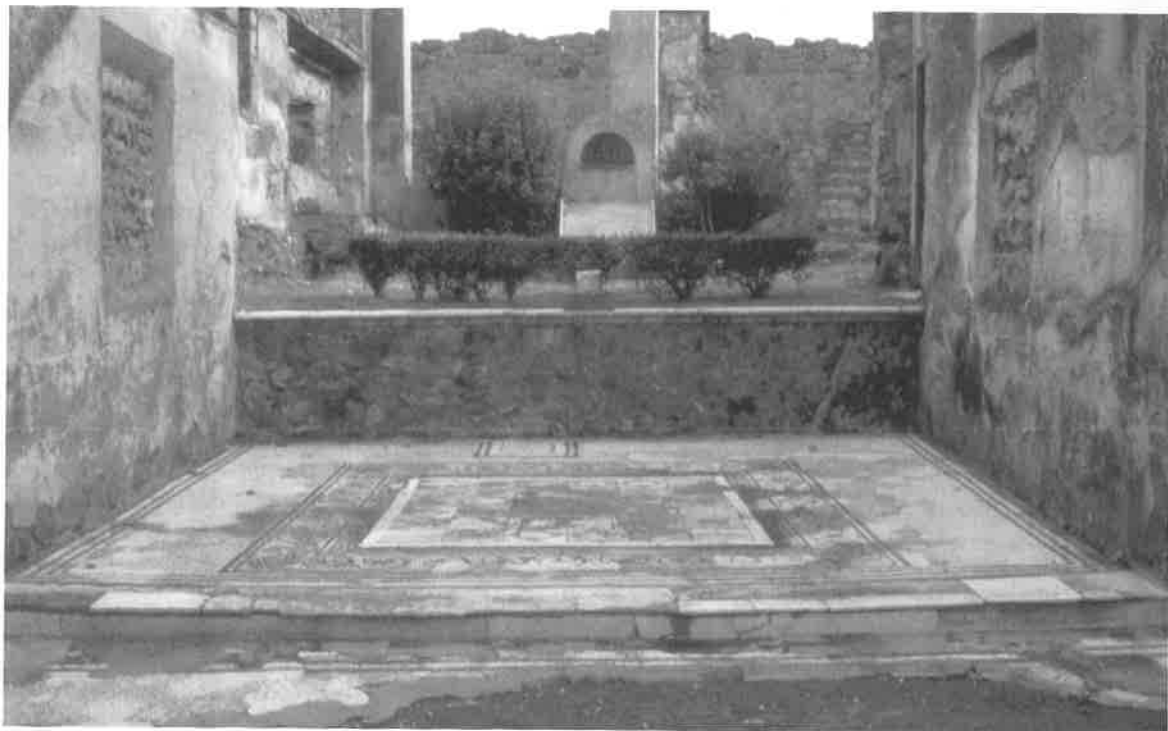
Marcus Lucretiuksen talon seinämaalausten tutkimuksesta ja kopioinnista vastasivat FM **Ilkka Kuivalainen**, FT Antero Tammisto ja arkkitehdit **Anu Koponen** ja **Kirsimarja Murros**. Heitä auttoivat opiskelijat **Laura Nissinen** ja **Laura Tervonen**, jotka ovat jo kotimaassa etsineet ja tutkineet maalauksia esittäviä vanhoja valokuvia. Utterana valokuvaajana toimi FM **Tiina Tuukkanen** apunaan usein **Katja Varakas**, jonka vastuulla on myös projektin tilit ja insulan kaupallisten tilojen logistiikka.

Projektin lopputuloksena muutaman vuoden kuluttua on toivottavasti insulan hyvä useampi-osainen kokonaisjulkaisu tarkkoine karttoineen sekä viimeisestä että aikaisemmista rakennusvaiheista, niiden kolmiulotteiset mallinnokset, rakenteiden tarkka analyysi, fotogrammetrian avulla aikaansaadut kopiot seinämaalauksista ja valokuvat niistä sellaisina kuin ne olivat löydettyinä ja sellaisina kuin ne ovat nyt, kaikkien alueelta löydettyjen irtainten esineiden esittely sekä yritykset identifioida talojen omistajat ja asukkaat vaalimainosten, graffitojen ja esineistössä olevien piirtokirjoitusten avulla.

Jokainen osanottaja saa vastuulleen ainakin yhden artikkelin kirjoittamisen. Nuorimpien kohdalla kyse on useinkin ensimmäisestä kansainvälisen tason julkaisusta, joka näin voidaan kirjoittaa turvallisessa ja valvotussa ympäristössä ja jota voidaan etukäteen käsitellä ryhmän keskeisissä monitieteisissä seminaareissa. Tätä instituutiesamme hyväksi koettua menetelmää on usein pidetty antiikintutkimuksemme korkean tason ja jatkuvuuden salaisuutena.

Työn loputtua ryhmämme tarkoituksena on kattaa ainakin insulamme tärkeimmät osat. Tässä mielessä on jo solmittu yhteyksiä suomalaisen rakennus- ja materiaaliteollisuuden asiantuntijoihin. Tavoitteena on mallikelpoinen kate, jonka parhassa tapauksessa muutkin tutkimusryhmät voisivat hyväksyä alueilleen.

Työryhmä esitteli tuloksiaan jo tammikuussa 2003 Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunnan järjestämässä kahdessa tilaisuudessa täpötäysille saleille. Tarkoitus on jälleen ensi kevättalvella järjestää samanlaisia esittelytilaisuuksia, koska suuren yleisön kiinnostus näyttää turvatulta.

Näkymä Marcus Lucretiuksen talon ulko-ovelta puutarhaa kohti.

Ateena pohjia myöten

Suomen Ateenan-instituutin ystävien matka Ateenaan 4. – 11. 1. 2003

Ystäviä Leena Pietilä-Castrénin johdolla Kerameikokseen tutustumassa. (Kuva: Lena Hakulin)

Suomen Ateenan-instituutti isännöi kuluvan vuoden tammikuun toisella viikolla 22 innokasta ystävää, jotka tutustuivat instituuttiin ja Ateenan antiikin aikaiseen historiaan.

Teksti:

Maija ja Liisa Ahtee

Kuvat:

Maija Ahtee & Lena Hakulin

Ryhmän oivana oppaana toimi Suomen Ateenan-instituutin henkilökunta, johtaja Leena Pietilä-Castrén, assistentti Manna Vesterinen ja kreikkalainen tutkimusapulainen Maria Gourdoumba. Tapasimme myös toimiston-

hoitajana toimivan suomea puhuvan Maria Martzoukoun sekä suomalaisen opiskelijan, joka CIMO-vaihdon kautta työskentelee instituutissa puoli vuotta valmistellen pro gradu -tutkielmaansa.

Lähtöpäivänä Suomessa vallitsivat kovat pakkaset, Helsingissä lämpömittarin lukema oli -25 °C, mutta Ateenassa meitä odotti aurinkoinen sää ja lämpötila, joka lähenteli 20 °C. Koko matkamme ajan Ateena oli kauneimmillaan. Joka päivä oli aurinkoinen ja lämmin. Kokeneet Kreikan kävijät sanoivat, etteivät olleet tällaista vihreyttä ennen tavanneet Ateenassa. Kevään ensimmäiset kukatkin alkoivat näkyä. Leena Pietilä-Castrén kertoi, että Ateenassa on usein tammikuussa yksi poikkeuksellisen lämmin viikko. Onneksemme se osui tänä vuonna vierailumme ajaksi. Retkikuntaamme onnisti myös, kun jouduimme vaihtamaan alun perin varaamamme hotelli Philippoksen tasokkaampaan Herodioniin. Molemmat hotellit sijaitsevat instituutin välittömässä läheisyydessä ja aivan antiikin Ateenan vieressä. Herodionin katto-terassilla ihailimme valaistua Akropolista, kun nautimme Kristina ja Nils Wileniuksen viinitarjoilusta keskiviikkoiltana.

Instituutissa vierailimme heti ensimmäisenä iltana ennen kuin siirryimme nauttimaan kreikkalaista illallista lähistöllä sijaitsevaan ravintola Strofiin. Lähellä Akropolista sen eteläpuolella sijaitseva neoklassinen instituutirakennus on rakennettu kopioksi alkuperäisestä. Katto-maalaukset olivat työn alla vierailumme aikana. Juuri kattomaalauksista aiheutuviin kustannuksiin toimme mukamme Suomen Ateenan-instituutin ystävien lahjoituksen.

Vierailumme pääkohteena oli tutustua antiikin aikaiseen Ateenaan. Kaikki tärkeät kohteet Akropolis, Filopappos, Pnyks, Agora ja Kerameikos sijaitsivat kävelyetäisyydellä hotellistamme. Akropolikseen tutustuminen oli jaettu kahteen osaan. Heti sunnuntaina, matkamme ensimmäisenä varsinaisena Ateenapäivänä nousimme Akropoliin kukkulalle, jossa Leena Pietilä-Castrén selosti alueen historiaa. Hänen asiantuntevasta ja historiaa elävöittävästä kuvauksestaan jäi mm. mieleen, että antiikin aikana kukkula oli lehtomainen alue puineen ja pensaineen. Nythän kukkulan laki on tuhansien ja tuhansien turistien paljaaksi tallaama alue. Silti se on erittäin vaikuttava valtavine monumentaalisine rakennuksineen, jotka varttuneenpuoleinen retkikunta tunnisti jo kouluaikaisista historian kirjoistaan. Tiistaina tutustuimme Manna Vesterisen johdolla Akropoliin etelärinteessä sijaitseviin Dionysoksen teatteriin ja

Asklepieionin pyhättöön ja alttariin. Ihailimme ylhäältä myös Herodes Atticuksen odeionia, jossa järjestetään kesäisin Ateenan Festivaalit. Kerameikoksen kaivauksiin ja hautamonumentteihin tutustuimme perin pohjin perjantaina Leena Pietilä-Castrénin johdolla, onhan hänen tutkimusaiheenaan antiikin aikaiset arkkitehtoniset hautamonumentit. Kävellessämme Kerameikokseen ohitimme kuuluisan Tuulten tornin, yhden maailman vanhimmista kellotorneista. Kerameikoksesta osa joukostamme jatkoi vielä Ateenan uudelle hautausmaalle, jossa on Heinrich Schliemannin hautamuistomerkki.

Mieleenpainuva oli Manna Vesterisen johdolla tehty kokopäiväbussiretki Attikaan, jossa pysähdyimme kolmessa kohteessa. Muinainen Ateena käsitti itse kaupungin sekä laajan etelään Aigeian mereen työntyvän kolmionmuotoisen niemimaan, Attikan. Antiikin aikana Attikassa oli lukuisia kyliä ja kaupunkeja, joiden asukkaat olivat Ateenan kaupunkivaltion täysivaltaisia kansalaisia. Ensimmäinen pysähdyspaikkamme oli vaikuttava Poseidonin temppeli Sounionissa, Attikan niemimaan kärjessä. **Lordi Byron** on ikuistanut tämän ennen kaikkea sijainniltaan vaikuttavan temppelin kuuluisissa säikeissään:

*Place me on Sunium's marbled steep,
Where nothing save the waves and I,
May hear our mutual murmurs sweep ...*

Katselimme maantien laidalta Artemiksen temppelialuetta Brauronissa Manna Vesterisen kertoessa. (Kuva: Lena Hakulin)

Theodora Oker-Blom isänsä kansleri Nils Oker-Blomin muotokuvan vierellä. (Kuva: Lena Hakulin)

Thorikoksessa vierailimme teatterissa, joka hyvin säilyneenä on antanut arvokasta tietoa varhaisista teattereista, sekä tutustuimme muinaiseen kaivostoimintaan malminpesu-
altaineen. Nautittuamme myöhäisen mutta herkullisen lounaan Trigo-tavernassa siirryimme Brauroniin, jossa katselimme maantien laidalta Artemiksen pyhättöä. Tulvivan veden peittämä alue oli suljettu vierailijoilta.

Torstaipäivä oli varattu Bysantin Ateenaan ja Benaki-museoon tutustumiseen. Maria Gour-doumban johdolla tutustuimme ensiksi bysanttilaisen museon kirkkoarteisiin ja sitten kävimme katsomassa muutamaa kirkkoa. Ateenan keskustassa sijaitsee 14 toisistaan kävelymatkan päässä olevaa bysanttilaista kirkkoa, joista vanhin on lähes 1500-vuotias. Kävellessämme sinne Maria kertoi tekevänsä tutkimusta siitä, mitä Kreikan lehdistössä on kirjoitettu Suomen talvisodasta.

Illalla tutustuimme suomalaisen oppaan Maarit Niemisen johdolla Benaki-museon valtaisiin kokoelmiin. Ylimmässä kerroksessa on myös Kreikan nykyhistoriaan liittyvää aineistoa. Maarit oli todella nähnyt vaivaa ja tutustunut museon kokoelmiin. Hänellä oli mukanaan jopa suomenkielisiä kirjoja, joista hän luki meille otteita mm. kreikkalaisen Nikos Engonopuloksen runoista. Allekirjoittaneilta jäi Delfoissa käynnin vuoksi kuulematta Manna Vesterisen kiitosta saanut Kreikan nykyhistoriaa käsittelevä esitelmä Ateena itsenäisen Kreikan pääkaupunkina. Kaikkialla Ateenassa näkyi vilkasta rakentamista valmistauduttaessa ensi vuoden olympialaisiin. Loppuviikolla Olympiakomitea piti kokoustaan

Zappeion kongressipalatsissa, jonka ympäristö ja Ateenan keskusta vilisi poliiseja.

Me osanottajat tunsimme todella olevamme tervetulleita ystäviä. Loppiaispäivänä instituutin henkilökunta kutsui meidät kanssaan leikkaamaan vassilopitaa. Meille järjestettiin mahdollisuudet vierailla pohjoismaisessa kirjastossa ja asuntolassa. Kun me allekirjoittaneet halusimme ohjelmasta poiketen vierailla Delfoissa, meitä autettiin retken toteuttamisessa. Parasta antia oli kuitenkin, että saimme asiantuntevaa ja innostunutta kuvausta antiikin kohteista olihan oppainamme todelliset asiantuntijat Leena Pietilä-Castrén ja Manna Vesterinen, jonka tuleva väitöskirja käsittelee teatterin maailmaa, antiikin ammattitanssijoita.

Läksiäisillallinen nautittiin hotellin lähistöllä sijaitsevassa Apanemia tavernassa. Sitä ennen Jill Aschan oli suorittanut instituutin puutarhassa viiniuhrin ja esittänyt siinä yhteydessä jumalten kielellä kiitokset meidän kaikkien puolesta tästä erinomaisen onnistuneesta Ystävien matkasta.

Ystävät instituutin aulassa (Kuva: Maija Ahtee)

Kolumni

Paluu Välimerelle

Välimeri erottaa ja yhdistää eri maanosien kulttuureita. Välimeren piiri on todella monikulttuurinen ja sen kohtalot koskettavat maailman politiikkaa. Sen itä-osissa voi nähdä samoilla pelloilla sekä arkeologeja että tykkejä. Lähi-idän historia on ollut aina vähemmistöjen selviytymistarinoita. Välimeren piirin historiaa ja kulttuuria tutkitaan Suomen tiedeinstituuteissa niin Roomassa, Ateenassa kuin Lähi-Idän instituutin useissa tiloissa. Sarjaan kuuluu myös Madridin kulttuuri-instituutti.

Damaskoksen temppelissä palvottuja jumalia ovat olleet aikajärjestyksessä: aramealaisten pääjumala Hadad, kreikkalaisten Zeus ja roomalaisten Juppiter eli kaikki olivat Taivaan isiä. Seuraavaksi se omistettiin apostoli Johannes Kastajalle. Temppeleitä jaettiin vähäksi aikaa kahtia kristittyjen ja muslimien kesken sulassa sovussa. Nykyistä 700-luvun Umaidimoskeijaa kannattavat edelleen roomalaiset pylväät. Historia on nimenomaisesti kulttuurihistoriallista jatkumoa. Uskontojen ystävällistä rinnakkaineloa odotellessa on hyvä muistaa menneisyyden esimerkit sekä hyvässä että pahassa. Uskontojen edustajien keskusteluissa tulisi korostaa niitä asioita, jotka ovat yhteisiä Kirjojen uskonnoissa eli Koraanissa ja Raamatussa. Uskonnon ja politiikan liitolla on paha kaiku.

Itäisen Välimeren valtiot etsivät identiteettiä varhaisesta menneisyydestään: heettiläisistä, foinikialaisista ja nabatealaisista, joiden muistomerkkejä kaivetaan ja tutkitaan innokkaasti. Kreikan ja Rooman klassinen arkeologia jätetään ulkomaalaisille. Suomalaiset tutkijat ovat saaneet jalansijaa ja esineellisen materiaalin tutkijakoulutusta eri kaivauksilla. Klassinen arkeologia on erityisesti nuorten kansainvälisesti suuntautuneiden tutkijoiden suosiossa. He vaativat oppiaineelleen sijaa yliopistoissamme.

Välimeren maiden instituutit ja niiden tutkijat ovat tärkeää Suomi-kuvaa. Suomen Rooman - instituutti, Villa Lante on toiminut lähes viisikymmentä vuotta antiikintutkimuksen tutkijakouluna. Se on kouluttanut tuhatkunta nuorta opiskelijaa kansainvälisyyteen ja esineellisen kulttuurin pariin. Villa Lanten hankinta 50 vuotta sitten on oiva esimerkki julkisen ja privaatin rahan liitosta. Sodan jälkeen haluttiin ikkuna Välimerelle ja antiikin maailmaan, eurooppalaisuuteen. Tiede ja taide ymmärrettiin tuolloin "köyhyydestä" huolimatta kansakunnan määrittäjiksi.

Välimeren historian tuntemus opettaa ymmärtämään kulttuurien erilaisuutta. Me historian tutkijat tunnistamme pitkän keston trendejä. Historia vaikuttaa keskeisesti yleisen maailmankuvan muotoutumiseen ja sen ymmärtämiseen. Aatteiden ja uskontojen merkitysten ennakointi tulevaisuudessa kuuluu humanistitutkijan haasteisiin. Suomi tarvitsee eri kulttuurien syvällisiä tuntijoita ja tutkijoita nykyistä paljon enemmän – eikä se edes vaadi suuria rahasummia. Näistä esimerkiksi islamin tuntemus on eräs tulevaisuuden avain, minkä mediakin on viime aikoina tunnustanut.

Rooman ja Ateenan instituuteilla on syntymäpäivät ensi vuonna. Yliopistomme juhlistaa sitä järjestämällä *Studia Generalia* -luentosarjan ja insituutteja ylläpitävät säätiöt monenlaisia tapahtumia täällä ja Välimeren piirissä. Rooman-instituutin historia tulee kertomaan menestystarinan renessanssihuvilan ostamisesta ja suomalaisesta humaniorasta. Antiikintutkimus on kansalaistenkin suosiossa ja me saamme aina kuulijoita ja lukijoita.

Päivi Setälä

Näyttelyitä Lehdet & kirjat

Petran kadonnut kaupunki löydetty myös Saksassa

Nürnbergin luonnontieteellisessä museossa (Naturhistorisches Museum) on esillä kaksikin Jordaniaa ja Petraa käsittelevää näyttelyä. *Frühbronzezeit in Jordanien* esittelee Petran ympäristön arkeologisten kaivausten tuloksia, Niiden mukaan asutus paikalla oli varsin tiheää jo kolmannella vuosituhannella eaa. *Archäologie Jordaniens*-näyttely valaisee alueen kulttuuria laajemmin 5000 eaa aina kuudennelle vuosisadalle jaa.

Näyttelyistä enemmän tietoja löytyy museon internet sivuilta www.nhg-nuernberg.de.

Ex oriente!

Aachenin Dom'ssa 29.6.–28.9. 2003 on esillä *Ex Oriente* -näyttely, joka rakentuu Kaarle Suuren v. 797 Bagdadiin kalifi Harun al-Rashidin luo lähettämän lähetystön matkaan ja sen tuloksiin. Kolme kaupunkia, oman aikansa metropoleja, Aachen-Jerusalem-Bagdad ja kolme kulttuuria länsimainen, juutalainen ja arabialainen kohtaavat eivät pelkäästään menneisyydessä vaan myös nykyisyydessä. Kolmen kulttuurin dialogi! Näyttelyn teemaan on liittyy kolmiosainen katalogi *Ex Oriente. Zur Geschichte und Gegenwart christlicher, jüdischer und Islamischer Kulturen*. Verlag Philipp von Zabern 2003 Mainz. ISBN 3-8053-3005-7. Lisätietoja verkkosivuilta www.ex-orient.de.

Yksi näyttävin menneisyyden tutkimuksen popularisointiin arkeologisesta näkökulmasta pyrkivä julkaisu Euroopassa on saksalainen Verlag Philipp von Zabernin kustantama *Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte*. Kuusi numeroa vuodessa ammattilaisten kirjoittamia artikkeleita uusimmista löydöistä ja kauvauksista ympäri Eurooppaa. Hyvälle paperille painettu ja loistavin kuvin varustettu. Lehteen voi tutustua Helsingin yliopiston pääkirjastossa tai verkkosivuilla www.antikewelt.de. Vuositilauksen hinta on 69 euroa (D). Helikon suosittelee!

Adrianmeren pohjukkaan lomalle suuntaaville saksankielentaitajille on nyt tarjolla korkealaatuinen kulttuurimatkailijan opas V. Galliazzo–P.Codato–M.Venchierutti, *Die Adria*. Hirmer Verlag 2003 München. 85 Euroa (D). Opas käsittelee Adrian meren pohjukan Riministä Pulaan (Istria) historiaa, taidetta ja kulttuuria. Rimini-Riccione lomahelvetin takana on paljon mielenkiintoista! www.hirmerverlag.de.

Lisää huonoja uutisia Palestiinasta. Tällä kertaa Jerusalemin instituutin ystäville. Tel Avivin yliopiston arkeologian professorin Israel Finkelsteinin ja tiedetoimittaja Neil A. Silbermanin kirja, *The Bible Unearthed. Archaeology's New Vision of Ancient Israel and the Origin of its Sacred Texts*. The Free Press 2001 New York., käy ravistelemaan ei pelkäästään Raamatun tapahtumien historiallisuutta arkeologin näkökulmasta vaan myös huomattavasti vakavampaa teemaa nimittäin Raamatun teologis-poliittista instrumentalisointia Israelissa. Sanomattakin selvää, että tekijät eivät nauti eräiden piirien suosiota. (MH)

Schliemanin sotkut selvitetään

Donald F. Easton on ryhtynyt valtavaan urakkaan. Easton yrittää teoksessaan *Schliemann's Excavations at Troia 1870–1873* (Studia Troica Monographien 2) Heinrich Schliemanin Troiassa tekemien kaivausten rekonstruointia; paikallistaa idenfioida ja ajoittaa ne kerrokset ja rakenteet jotka Schliemann kaivoi esiin. Maineestaan huolimatta Schliemann sai aikaan enemmän sotkua kuin tiedettä. (MH)

Paneeli antiikin kirjallisuuden kääntämisestä

Syksyllä, 29. 10. 2002, Klassillis-filologinen yhdistys järjesti paneelikeskustelun aiheenaan antiikin kirjallisuuden kääntäminen. Panelisteina olivat kääntäjä Marja Itkonen-Kaila, professori Teivas Oksala, kääntäjä ja tutkija FM Marke Ahonen, yleisen kirjallisuustieteen professori Hannu Riikonen, kirjailija ja kääntäjä Arto Kivimäki ja kustannustoimittaja Antti Hynönen.

Uutisia & tapahtumia

Tiedeinstituuttien ystävien yhteinen jäsenilta

MARE NOSTRUM – Välimeren alueen suomalaisten tiedeinstituuttien ystävien yhteinen jäsenilta järjestettiin 19. 3. 2003. Tällä kertaa järjestävänä yhdistyksenä toimi Suomen Ateenan-instituutin ystävät ry. Puhujina toimivat **prof. Jaakko Hämeen-Anttila**, **prof. Mika Kajava** ja **prof. Jaakko Frösén**. Puhujat olivat niin vetovoimaisia, että sadan hengen sali ei riittänyt koko kuulijajoukolle, vaan jouduimme siirtymään suurempaan saliin.

Hämeen-Anttilan aiheena oli 'Lähi-idän ja Euroopan kulttuurikontaktit kielten valossa'. Vaikka idän ja lännen kulttuurit ovat kietoutuneet toisiinsa vyyhdiksi, josta eri piirteiden alkuperää on vaikea erottaa, kielet muodostavat poikkeuksen. Lännessä puhuttiin indo-eurooppalaisia kieliä, ja idässä erilaisia seemiläisiä kieliä. Yhtenäinen kulttuurialue on kuitenkin aiheuttanut sen, että sanoja on lainattu paljon puolin ja toisin ja edestakaisin. Esimerkiksi sana Eurooppa on seemiläistä juurta, joka tarkoittaa länttä.

Kajavan aihe oli 'Idän ja Lännen kohtaamisia: Rooma ja kreikkalainen Itä.' Platonilla esiintyvän kielikuvan mukaan Välimeri on lampi, jonka rannalla sammakot kurnuttavat. Tämän sammakkolampi-metaforan siivittämänä Kajava puhui roomalaisten valloittajien sulautumisesta itäiseen maailmaan. He eivät olleet aktiivisia kulttuuri-imperialisteja, mutta kokivat kuitenkin olevansa jonkinlaisessa sivistystehtävässä. Kolikon kääntöpuolena oli toisaalta valtavien taidearteiden rahtaaminen Roomaan omaksi henkiseksi polttoaineeksi ja roomalaisten nuorten itään suuntautuvat opintomatkat.

Frösén puhui faraoiden Egyptistä ja pronssikauden Kreikasta. Egyptin ja kreikkalaisen maailman välillä oli kontakteja jo varhain, joista on jäänyt jälkiä. Egyptin suistoalueella on käytetty kreetalaisvaikutteisia arkkitehtonisia ratkaisuja, seinämaalauksissa on yhteisiä piirteitä minolaisen kulttuurin kanssa, ja toisaalta Kreetalta on löytynyt esineistöä, joissa merkkejä egyptiläisistä, esimerkiksi voiderasia, jonka kannessa faraon nimi kartussissa.

Kaiken kaikkiaan illan anti oli siinä, kuinka suuressa määrin kulttuurilliset elementit ovat olleet liikkuvaisia ja ne ovat sekoittuneet ja sulautuneet keskenään Välimeren alueella. (MV)

Keskustelun polveillessa pohdittiin mm. sitä, pitäisikö antiikin runomittaisia tekstejä kääntää mittaan vai nykylukijalle helpommin lähestyttävään proosamuotoon. Kerrattiin myös sitä, mitä kaikkea on käännetty suomeksi ja mitä vielä on kääntämättä ja toisaalta mitä yleisö haluaa lukea. Todettiin myös, että antiikin teosten käännöksissä hyvin olennainen osa on teokseen liittyvät selitykset, jotka auttavat lukijaa ymmärtämään kontekstin, johon teksti liittyy. Usein kääntäjä itse on myös selitysten laatija. (MV)

Helikon 1/2003

Irakin kansa on vapautettu! Samalla vapautettiin Irakin museot esineistöistään. Kuinka laajassa mittakaavassa Irakin muinaismuistohallinto vapautettiin työtaakastaan on vielä epäselvää. Mikäli tietoja tiikuu kesän aikana Helikon kertoo niistä ensi numerossa.

Väitösuutisia

FM Kalle Korhosen väitöskirja Kreikan kielen ja kirjallisuuden alalta tarkastettiin 26.4.2003 Helsingin yliopistossa. Väitöskirja *La collezione del Museo Civico di Catania* on Sisilian Catanian museon piirtokirjoituskokoelman historia, täydellinen editio ja kielitieteellinen tutkimus. Museon kokoelmissa on sekä kreikan- että latinankielisiä piirtokirjoituksia. Korhonen tarkastelee ansiokkaasti kokoelman historiaa sekä itse tekstejä ja niiden kieltä ja taustaa.

Suomen Ateenan-instituutti

Tapahtunutta:

Tammikuun alussa instituutilla oli ilo vastaanottaa instituutin ystävien matkajajoukko, joka vietti Ateenassa yhden viikon Lena Hakulinin johdolla.

Tammikuun loppupuolella, 24.1., insituutti järjesti tiiviin, päivän mittaisen kollokviumin, jonka aiheena oli Kreikka ja itäinen Välimeri myöhäisantiikin ja varhaisbysantin ajalla. Päivän aikana esiteltiin mm. instituutin kaivaukset

Suomen Ateenan-instituutti

Arethusassa (Arja Karivieri) ja suomalaiskaivaukset Jordanian Petrassa (Jaakko Frösén ja Zbigniew Fiema).

Instituutin CIMO-harjoittelija vaihtui maaliskuun alussa. Uusi harjoittelija on Hanna Maukonen, joka opiskelee Helsingin yliopistossa pääaineenaan ranskalaista filologiaa ja sivuaineenaan nykykreikkaa.

Instituutin nykyisen assistentin, papyrologi Manna Vesterisen, toimikausi päättyy heinäkuun lopussa. Seuraavaksi assistentiksi on valittu FM Esko Tikkala Oulun yliopistosta tutkimusaiheenaan arkkitehtuurin historia.

Instituutin vuosijuhla pidettiin tiistaina 20.5. Juhlaesitelmän piti prof. Paavo Castrén, instituutin ensimmäinen johtaja, aiheenaan "Hellenism and Romanization in Pompeii."

Toukokuussa avattiin Thesalonikissa Suomen ikoneita 1700-luvulta 1900-luvun loppuun esittelevä näyttely. Aineisto on koottu Valamon luostarista ja Ilomantsin seurakunnasta.

Näyttely on avoinna heinäkuun puoliväliin saakka.

Suomen Ateenan-instituutin ystävät r.y.

Vuosikokous

Vuosikokous pidettiin 23.4.2003 Helsingin yliopiston pää-rakennuksen opettajien kahviossa. Läsnä oli 24 henkilöä. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin yhdistyksen puheenjohtaja Tapio Tuominen.

Puheenjohtaja esitti kokoukselle yhdistyksen vuosikertomuksen, tuloslaskelman vuodelta 2002 ja tilintarkastajan lausunnon, joka hyväksyttiin. Yhdistyksen johtokunnalle ja muille tilivelvollisille myönnettiin tili- ja vastuuvapaus. Vahvistettiin v. 2003 toimintasuunnitelma.

Yhdistyksen v. 2003 stipendi myönnettiin **FM Hanna Lieksolle**. Jäsenmaksut päätettiin pitää ennallaan. Hyväksyttiin tulo- ja menoarvio vuodelle 2003.

Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin **Tapio Tuominen**. Muut johtokunnan jäsenet ovat Tapani Brotherus, Anneli Brown, Jaakko Frösén, Lena Hakulin, Jukka Korpela, Päivi Lammi, Antti Lassila, Martti Leiwo, Pekka Matilainen, Anita Schybergson, Timo Sironen ja Marja Vierros.

Kokouksen jälkeen **FT Timo Sironen** piti esitelmän aiheesta Poseidonia - Paestum — kreikkalaispoliis lukaanien käsistä roomalaisille.

Syksyn ensimmäinen esitelmä

FM Marke Ahonen kertoo suomentamastaan Diogenes Laertioksen teoksesta Merkittävien filosofien elämät ja opit **keskiviikkona 17.9.2003 klo 18**, aud. III Helsingin yliopiston päärakennus (Aleksanterinkatu 5).

Matka Campaniaan siirtynyt syksyyn 1.-8.10.2003

Majoittuminen Napolissa, Paestumissa ja Roomassa. Ohjelmassa Napolin ja sen lähistön nähtävyyksien (Herculaneum, Pompeji) lisäksi Paestum, Velia ja tutustuminen Villa Lanteen. Matkanjohtajana ja asiantuntijaoppaana toimii **dos. Martti Leiwo**.

Hinta/hlö 1396 EUR (2hh) / 1732 EUR (1hh). Lisäksi jokaiselta osanottajalta peritään 33 EUR lahjoitus yhdistyksen stipendirahastoon.

Matkan suomalaisen matkanjärjestäjänä toimii Suomen Matkatoimisto Oy/ Erikisryhmät. Matkasta kiinnostuneet voivat kysyä lisätietoja ja ilmoittautua suoraan matkatoimistoon viimeistään viimeistään 13.6.2003, jossa matkaa hoitaa Helena Arkun, puh. 09-182 62381, fax. 09-182 62222, s-posti: helena.arkun@smt.fi.

Risteily Kreikan saaristoon 10.-17.10.2003

Matkanjohtajana toimii **prof. Jaakko Frösén**, laivana m/s Kristina Regina. Hinnat alk. 950 EUR. Lento Iraklioniin Kreetalle, josta laivamatka alkaa saariston läpi Korintin kanavan kautta Dubrovnikiin, josta lento takaisin Helsinkiin.

Lisätietoja, ilmoittautumiset ja varaukset suoraan varustamoon: Kirkkokatu 16, 48100 Kotka, puh. 05-211 44, info@kristinacruises.com.

www.otava.fi

*Taivas pilvetön, meri mustansininen.
— Haivaaran takia uimme
hyvin varovasti. — Tapasimme
oudon puutarhurin joka oli
sotinut Narvikissa. — Rasittava
merenkäynti. Aika peloissamme
ja levottomia...*

Hyvässä myötäisessä

Kaikki muu on turhaa paitsi purjehdus...

Göran Schildt ja hänen vaimonsa Mona purjehtivat neljä kuukatta pienveneellään Daphnella läntisellä Välimerellä vuonna 1949. Reitti kulki Italian Lavagnasta Korsikan, Sardinian, Mallorcan ja Ibizan sekä Espanjan ja Ranskan rannikkokaupunkien kautta takaisin Italiaan.

Schildt kuvaa terävin vedoin reitille osuneita maita ja kaupunkeja sekä mielenkiintoisia kohtaamisia satamissa. Kiinnostavaa luettavaa ovat myös matkan tekniset yksityiskohdat.

Göran Schildt
DAPHNEN LOKIKIRJA
Läntisellä Välimerellä 1949

GÖRAN SCHILDT
DAPHNEN
LOKIKIRJA
LÄNTISELLÄ VÄLIMERELLÄ 1949

OTAVA

Tähtiä kuin Otavassa

Port Payé
Finlande
PMM
00014/5

